

VIENASKAITOS VIETININKŲ PRIEVEIKSMĖJIMO KLAUSIMU

K. ULVYDAS

Iš visų kalbos dalių vienaskaitos vietininkų savo reikšmėmis ir sintaksine funkcija prierieveiksmių labiausiai priartėja daiktavardžių pilnų ir aptrupėjusių galūnių vienaskaitos vietininkai. Tačiau, nežiūrint to, patų vietininkų prieveiksmėjimo procesas dabartinėje lietuvių kalboje nėra aktyvus. Tuo akivaizdžiai galima įsitikinti, stebint stipriausiai linksniavimo sistemoje išlikusio daiktavardžių vienaskaitos esamojo vidaus vietininko (inesyvo) vartojimą tiek liaudies šnekamojoje kalboje — tarmėse, tiek literatūrinėje kalboje.

Kaip irrieveiksmiai, eidami sakinyje dažniausiai vietos, kartais laiko ar net būdo aplinkybėmis ir šliedamiesi daugiausia prie veiksmažodžių, daiktavardžių vienaskaitos inesyvai, apskritai paėmus, nepasižymi stipriu polinkiu visiškai atitrūkti nuo bendrosios linksniavimo sistemos ar semantiškai izoliuotis nuo to pat žodžio kitų linksnių. Tokiu būdu dabartinėje lietuvių kalboje vartojamieji daiktavardžių vienaskaitos vietininkų kilmėsrieveiksmiai (ypač adesyviniai, aliatyviniai ir iliatyviniai) dažniausiai yra praeities epochų kalbinio vystymosi padaras.

Apžvelgiant vietininkiniųrieveiksmių darybą, tikslingiausia laikytis tos tvarkos, kuri yra nusistovėjusi skirstant pačius vietininkus rūšimis. Be esamojo vidaus vietininko (inesyvo), plačiausiai vartojamo tiek liaudies šnekamojoje kalboje — tarmėse, tiek literatūrinėje kalboje, skiriami dar trys kiti vietininkai, būtent: einamasis vidaus (iliatyvas), esamasis pašalio (adesyvas) ir einamasis pašalio (aliatyvas). Šalia visų tų vietininkų yra ir atitinkamųrieveiksmių.

1. Esamasis vidaus vietininkas (inesyvas)

Iš visų vietininkų inesyvas lietuvių kalbos istorijoje pasirodė pats stipriausias ir gajusias. Iki šių dienų jis yra išlikęs tiek liaudies šnekamosios kalbos — tarmių, tiek literatūrinės kalbos linksniavimo sistemoje. Inesyvu dažniausiai atsakoma į klausimus: kame, kur, kurioje vietoje kas daroma, yra, atsitinka...? Juo reiškiami įvairūs vietos-erdvės vidaus, ne

pašalio, santykiai. Kaip ir kitose indoeuropiečių kalbose (pvz., senovės slavų ir senovės rusų), inesyvu dabartinėje lietuvių kalboje kartais reikiama ir laiko santykiai. Kai kurių žodžių inesyvo laiko reikšmė tam tikrais atvejais yra susipynusi su vietos reikšme. Retkarčiais inesyvas įgyja veiksmo būdo ar draugės reikšmę, taip pat pavartojamas predikatyviškai — būsenos reikšmė.

Dabartinėje lietuvių kalboje yra dvejopos kilmės ir morfologinės sudėties vienaskaitos inesyvų: postpozicinių ir nepostpozicinių. Postpozicinio inesyvo formavimosi pradžioje pačios postpozicijos funkciją ėjo **en*. Ši postpozicija ilgainiui visiškai susiliejo su pačiu linksniu ir aptrupėjo arba nukrito. Postpoziciją **en* patvirtina rytų aukštaičių tarmių formos *galī* „gale“, *miški* „miške“, kur — *i* rodo buvus gale nosinį garsą, kilusį iš akūtinio dvigarsio *én*. Dabartinės lietuvių kalbos linksniavimo sistemoje tėra įsigalėjęs postpozicinis inesyvas. Todėl pirmiausia ir peržvelgsime jo santykį su prieveiksmais, jo prieveiksmėjimo atvejus pagal atskirus kamienus.

a k a m i e n a s

Daiktavardžių vietininkų prieveiksmėjimo procesas, kaip jau minėta, iš viso nėra aktyvus dabartinėje lietuvių kalboje, o ypač nelinkę prieveiksmėti postpoziciniai inesyvai.

Iš jų kiek daugiau yra priartėjusios prie prieveiksnių tik tokios formos, kaip *laukè* „ore, ne viduj“ (*L a u k e smulkus lytus dulkino, bet taip sodrus, net nuo visų pastogių vanduo čiurkšliumi tiškėjo* ŽR I 150.), *orè* „t. p.“ (*O r è šaltis tik treška* Bien.), *stulpè* „stulpu“ (*Senutė vaiką globsto, glamonėja, o tas pamėlynavęs, putas iš burnelės eina, akelės stulpe, kojeles, rankytes kilnoja, tartum kas nutvėręs sukinėja — baisu žiūrėti* ŽR II 268.), *vakarè* „vakaro metu“ (*V a k a r e visa Pagramančio valdžia perėjo į žmonių rankas* CvR IX 214.), plg. dar tokius prieveiksminius junginius, kaip *vākar v a k a r è*, *šiañdien v a k a r è*, *rūt (rytój) v a k a r è*, *vėlaĩ v a k a r è* ir t. t.

Nors čia suminėtus inesyvus lingvistinėje literatūroje dažniausiai linktama priskirti prie prieveiksmio kategorijos, tačiau reikia pasakyti, kad nė vienas jų nėra galutinai nutraukęs ryšio su daiktavardžiu: šalia visų tebevartojami ir kiti daiktavardžių linksniai. Tiktai semantiškai kai kurie tų inesyvų yra kiek izoliavęsi nuo daiktavardžių, plg. *laūkas* „dirva, žemės plotas, sklypas“ (*Tame l a u k è sėsime miežius* Šlap.), iš vienos pusės, ir *laukè* (*L a u k è lyja* Šlap.) — iš antros. Antruoj atveju čia ne tik neįmanomas joks pažyminy, bet ir pati inesyvo reikšmė yra bendresnė, abstraktesnė, negu pasakyme *Tame l a u k è sėsime miežius*. Semantinė izoliacija ir negalėjimas turėti jokių pažyminių ir bus nulėmę tai, kad visų kalbininkų, savo darbuose lietusį inesyvinius prieveiksnius, forma *laukè* „ore, ne viduj“ laikoma prieveiksniu. Lygiai tokio pat pobūdžio yra ir tos pačios reikšmės inesyvas *orè*. Visai kas kita forma *stulpè*, kuri pati viena minėtame sakinyje neturi jokio savarankiškumo ir išryškėja tiktai kartu su daiktavardžiu *akelės*, su kuriuo išreiškia vientisą vaizdą. Vėl *vakarè* taip pat

yra vartojamas be jokių pažyminių, jei neskaitysime čia juo reiškiamą laiko sąvoką paryškinančių ir patikslinančiųrieveiksmių *vākar*, *šiañdien*, *ryt* (*rytoj*), *vēlai* minėtuoserieveiksminiuose junginiuose.

Plečiant *a* kamieno daiktavardžių kilmės inesyviniųrieveiksmių būrį, čia dar galima būtų priskirti ir *rytè* „rytą, iš ryto, rytmetyje“. J. Otremskis Tverėčiaus tarmės apraše (p. 419)rieveiksmiu laiko ir *kraštè* „šone, pakraštėje“. Bet ir šie žodžiai (ypač *kraštè*, kuris vartojamas ir su derinamaissiais pažyminiais) galutinai nėra atitrūkę nuo daiktavardžių, tebeturi išlaikę daiktiškumą.

Čia dar priskirtina ir dzūkų forma *išgrytè* „rytą, ryte, iš ryto“ (*Ryt išgrytè išvažiuoju* Lp.), plg. tos pačios darybos daiktavardį *išgrýtas*, kuris vartojamas šalia minėtojorieveiksmio dzūkų tarmėje (Mrk, Rod).

ia kamienas

Nestiprūs savorieveiksmiškumo laipsniu ir *ia* kamieno dariniai, pvz.: *rytėly* „rytą, rytmetį“ (*Rytoj rytėly anksčiau saulelės iškeliausiu į kelionę* BsO II 191.), *šviėsy(je)* „su šviesa“ (*Nieko šviėsy nepasidarai, tai paskui tu čia atlikinėk patamsy!* Krsn.), *vakarėly* „vakare“ (*Vakar vakarėly pioviau gaigalėlį d.*) ir t. t.

E. Frenkelis savo darbe „Syntax der litauischen Kasus“¹rieveiksmiu laiko *viduryjè*, tačiau ši forma nerodo jokios semantinės izoliacijos nuo daiktavardžio *vidurỹs*, kurio vartojami ta pačia leksikine reikšme ir visi kiti linksniai. Be to, ji gali turėti tiek derinamųjų, tiek nederinamųjų pažyminių (plg. *pačiame viduryjè*, *apskritimo viduryjè*), kurie dar labiau sustiprina inesyvo (kaip linksnio) reikšmę ir akcentuoja jo daiktavardiškumą. Tiesa, *viduryjè* (*vidurỹj*, *vidurỹ*, *viduĩ*) kartais pavartojamas prielinksniškai (*Vieną ilgesnę [lentą] perpiovė, padėjo vidury aslos ant dviejų kėdučių, užklojo audeklu* CvR VIII 180. *Tik vidury nakties tamsybių okeanuos viena žvaigždė kaip deimantas nušvito...* MntvR 137. *Vidur tamsiōs naktužėlės d.*), tačiau tokia šio inesyvo vartosena nerodo, kad jis, prieš pereidamas į prielinksnį, būtų buvęsrieveiksmio kategorijoje, nes, kaip jau buvo minėta, kai kurie daiktavardžiai gali ir tiesiog pereiti į prielinksnį, aplenkdamirieveiksmio kategoriją. Pagaliau ir šio inesyvo galūnės trumpėjimas ar visiškas jos nukritimas (*viduryjè > vidurỹj > vidurỹ > viduĩ*), kuris šiaipjau yra būdingas daugeliui vardažodinės kilmėsrieveiksmių, nesustabdo jorieveiksmio kategorijoje, o nuveda tiesiog į prielinksnį. Ir į prielinksnį perėjęs *viduĩ* nenutraukia semantinio ryšio su daiktavardžiu *vidurỹs*. Kad nutrupėjęs ir prielinksniu išvirtęs inesyvas *viduĩ* sunkiai atitrūksta nuo daiktavardžio, rodo įdomus Žemaitės pasakymas *pačiame vidurdangaus* (*Saulelė stovėjo pačiame vidurdangaus...* ŽR I 202.), kur pažyminys *pačiame* sintaksiškai susijęs ne tiek su visu labai individualios darybos sudurtiniu žodžiu *vidurdangaus*,

¹ „Tauta ir žodis“, t. 5, Kaunas, 1928, p. 128, 147.

kiek su jo pirmuoju dėmeniu *vidur* — (plg.: *pačiame viduryje dangaus* arba *pačiame dangaus viduryje*).

Paprastai suprieveiksmėja ar atsiduria tarpinėje stadijoje tarp daiktavardžių irrieveiksmių inesyvai tokių daiktavardžių, kurių jau pati leksinė reikšmė susijusi su laiko ar vietos sąvokomis, pvz., *ámžy* „niekad“ (*Aš á m ž y nebuva u girtas* Alk.), *daiktỹ* „daikte, vietoj, kartu“ (*Popiet visi d a i k t ý dirbome* Šlap.). Tiek *ámžy*, tiek *daiktỹ* gali turėti pažyminių (pvz.: *savo á m ž y, šitam d a i k t ý*), ir tada, žinoma, jųrieveiksmiškas dar labiau susilpnėja. Tačiau, kai jie vartojami be jokių pažyminių minėtomis reikšmėmis, jų suprieveiksmėjimas neabejotinas. Ypač *daiktỹ* yra atitrūkęs nuo daiktavardžio *daiktas* ne tik semantiškai, bet ir savo pakitusiu kamieniu (daiktavardžio **daiktỹs* tiek tose tarmėse, kur vartojamas *daiktỹ*, tiek iš viso kalboje nepasitaikė aptikti).

Iš visų *ia* kamieno inesyviniųrieveiksmių didžiausiu suprieveiksmėjimo laipsniu pasižymi *rytój* (*rytó*), kilęs greičiausiai iš daiktavardžio *rytój*as senojo inesyvo *rytój*e. Absoliutų jo suprieveiksmėjimą rodo ir toji aplinkybė, kad galūnė *-e* dabartinėje kalboje visais vartosenos atvejais nukritusi.

Priešdėlinių *ia* kamieno inesyviniųrieveiksmių pavyzdžiais gali eiti tokie predikatyviškai vartojami ir būseną, o ne vietą ar laiką pasaką žodžiai, kaip *atgiminỹ*, *atgimgiminy* (*Tai jau a t g i m i n ý* (sako klausytojas, nustebęs, kad giminės susipyko)? Kp. *Pirma labai giminiavos, o dabar a t g i m g i m i n y!* ib.).

Yra daug priešdėlinių daiktavardžių, kurių inesyvas (ypač raštų kalboje) kiek intensyviau vartojamas, negu kiti linksniai. Jų inesyvo formos dėl vietos ar laiko reikšmės, taip pat dėl aplinkybinės funkcijos sakinyje kad ir rodo tam tikrą linkimąrieveiksmėti, tačiau visiškai nesuprieveiksmėja, pvz.: *padirvoyj* ŽR II 225, *pakely* VnLP 425, *nepakely* ib 423, *paprūdy* ŽR II 311, *pasienyje* ib 252, *pašalyje* ib 131, *pašermenų* CvR VIII 214, *patamsyje* Lkž, *patvoryje* ŽR II 424, *pavakaryj* ib 67, *pavasarályj* ib I 188, *pavasary* LKŽ s. v. *gairinti*, *prieky* SNrP II 291, *priešakyje* ŽR II 380, *pryšakyje* Rtr, *užpakalyj* ŽR I 176, *užupakalyj* SD (s. v. *pošlad*), *užstalyj* ŽR II 305, *užugnyj* ib 314, *užvėjy* ib 218 ir t. t.

Kai kurie užsienio kalbininkai tokius inesyvus (ypač tuos jų, kurie susiję su vietos reikšmėmis) priskiria prierieveiksmių. Pavyzdžiui, E. Frenkelis²rieveiksmiais laiko inesyvus *pryšakyj*, *užpakalyj*, o dėl tokių (iš raštų, o ne tiesiog iš tarmės jo paimtų) formų, kaip *pakalnie*, *pamūrie*, *pasienie*, *paupie* ir dėl inesyvų *pakelyj*, *pasrovy* ir kt., jis pastebi, kad jie taip pat visiškai suprieveiksmėja ir kiti linksniai šalia jų dažniausiai vargiai yra įmanomi.

Tačiau reikia pasakyti, kad šitaip tegalima samprotauti, pasikliaujant daugiau raštų, o ne pačios gyvosios, liaudies šnekamosios kalbos faktais arba kitos kalbos reiškiniais priskiriant savo gimtosios kalbos polinkius. Gyvoji kalba čia rodo ką kita, ji kreipia mus į visai priešingą išvadą, bū-

² Žr. jo *Syntax der litauischen Kasus*, „Tauta ir žodis“, t. 5, p. 147.

tent: dažniausiais atvejais šalia kalbamųjų inesyvų vartojami ir kiti linksniai, todėl tų inesyvų prieveiksmiškumas tėra palyginti nežymaus laipsnio. Vadinasi, besąlyginis jų priskyrimas prie prieveiksmio kategorijos būtų ne kas kita, kaip sausas schematizmas. Iš kitos vėl pusės, negalima ignoruoti aiškiai prasidėjusio bent kai kurių tų inesyvų adverbializacijos proceso. Prasidėjusį stabarėjimą rodo intensyvi inesyvų vartoseną, palyginti su kitais linksniais, taip pat nelinkimas turėti derinamųjų pažyminių, kuo nesunku įsitikinti, stebint raštų kalbą. Tačiau, kol nejusti ryškesnės semantinės izoliacijos nuo pagrindinės žodžio reikšmės, taip pat kol šalia inesyvo ta pačia reikšme vartojami arba potencialiai įmanomi ir kiti atitinkamo žodžio linksniai, tol negalima kalbėti apie visišką sustabarėjimą.

Visiškai panašus santykis su prieveiksmiu yra ir tokių dviskiemenių daiktavardžių inesyvų, kaip *galigalvy* „galugalvyje“ Dglš, *galikojoy* „kojūgalyje“ ib, *galūdaržy* „daržo gale“ Sml, *galūdieny* „paskutinėse nėštumo dienose“ Bsg, *galūdirvy* „dirvos gale“ Pc, *galūežery* „ežero gale“ Ds, *galūkaimy* „kaimo gale“ Pc, *paklētšalyj* ŽR II 484, *paskuīgaly* „ko nors gale, užpakaly“ Bien, *pirmagalỹ* „ko nors priekyje, priešaky“ OG 419, *puskety* „pusiaukelėj“ ŽR I 115, *rytmetyj* ib II 298, *savitarpyj* „savo tarpe“ ib 53, *tarpduryj* ib 65, *tarpusavy* „tarp savęs, savo tarpe“ CvR VIII 41, *vidūdieny* Bien, *vidūnaktj* ib, *vidūnedėly* „savaitės viduryje“ ib, *vidūvasary* ib, *vidūžiemj* ib ir t. t.

J. Otremskis³, itin plačiai suprasdamas prieveiksmio kategoriją, tokius inesyvus, kaip *paskuīgaly*, *pirmagalỹ*, *vidūdieny*, priskiria prie prieveiksmių. Tačiau, turint galvoje tai, kad šalia tų inesyvų ne tik potencialiai įmanomi, bet ir faktiškai vartojami kiti to paties žodžio linksniai, taip pat tai, kad nepastebima jokios inesyvo semantinės izoliacijos, palyginti su kitais linksniais, — veikiau reikėtų juos laikyti bent kiek apstabarėjusiomis daiktavardžių formomis.

o k a m i e n a s

Taip pat sunkiai atitrūksta nuo daiktavardžio ir nuo daiktiškumo reikšmės ir kitų kamienų inesyvai. Kai kurie kalbininkai tokias *o* kamieno formas, kaip *dienojė*⁴, *krūvōj*, *kupeto*⁵, *mėnesienōj*⁶ priskiria prie prieveiksmių. Iš tikrųjų jos tėra pakeliui į prieveiksmį, nes čia taip pat šalia inesyvo plačiai vartojami ir kiti linksniai. Vien tik laiko (*dienojė*, *mėnesienōj*) ar draugės (*krūvōj*, *kupeto*) reikšmės čia dar negali nulemti jų prieveiksmiškumo, nes tas reikšmes turi išlaikę ir kiti linksniai, pavyzdžiui, vardininkas. Žinoma, labai riboti galimumai turėti derinamųjų pažyminių tuos inesyvus lenkia į prieveiksmį, lygiai kaip ir kai kurias kitas inesyvo formas, susijusias su laiko ar vietos-erdvės reikšmėmis, pvz.: *senýboj* „senovėje“ Bien,

³ Žr. jo Wschodniolitewskie narzecze twereckie, Kraków, 1934, p. 419.

⁴ J. Plāķis, Leišu valodas rokas grāmata, Rīgā, 1926, p. 84.

⁵ E. Fraenkel, Syntax der litauischen Kasus, „Tauta ir Žodis“, t. 5, p. 147.

⁶ J. Otrebski, Wschodniolitewskie narzecze twereckie, p. 419.

tamsoje „patamsyje“ CvR VIII 177, *tolumoj* ib 103, *tvarkoj* Vnlp 183, *viētoje* TŽ V 147, *ne vietoje* ŽR II 457 ir t. t.

Jau žymiai ryškesniu adverbializacijos laipsniu pasižymi kai kurie priešdėlinių *o* kamieno daiktavardžių inesyvai, pvz.: *aplinkōj* „aplink“ Pls, *apičiuoj* „patamsyje, apsigraibinėjant“ N, *apyžlėjoj* „prieblandoje“ Krtv, *tōj įtampōj* „be perstojo“ Gl, *intimpōj (įtimpōj)* „t. p.“ Kpr. Bet ir čia ne visada didžiausias inesyvo vartosenos intensyvumas gali nulemti jo suprieveiksmėjimą. Pavyzdžiui, daiktavardžio *sambrėška* dažniausiai inesyvas tvartojamas literatūrinėje kalboje, tačiau jo dar negalime laikyti visiškai suprieveiksmėjusiu, nes tebėra įmanomas vardininkas ir kiti linksniai.

Lygiai tokiu pat būdu dvikamienio daiktavardžio *akivaizda (akývaizda)* inesyvas, intensyviau už kitus linksnius vartojamas tiek liaudies šnekamojoje, tiek literatūrinėje kalboje, prieveiksmiu nevirsta, nes jis dažniausiai susijęs valdymo ryšiu su kitais žodžiais (plg. *mano akivaizdoje, visų akivaizdoje* ir t. t.).

Visiškai izoliavosi nuo pagrindinių žodžių linksniavimo sistemos ir galutinai suprieveiksmėjo tik tokios *o* kamieno formos, kaip *aplinkōj, intimpōj (įtimpōj)* ir junginys *tōj įtampōj*.

io kamienas

Galutinai nuo daiktavardžio atitrūkusių *io* kamieno inesyvų irgi labai nedaug yra. Tokios formos, kaip *žiniojė* „žinomoje vietoje“ (*Viską pasidėti žiniojė* Llkž.), *apačiojė (apačiōj)*, *nedėliojė (nedėliō(j))* Šlap) „sekmadienį“ ŽR II 184, *palaidžiōj* „polaidyje“ Ds, *pradžiojė, užvėjojė* ir t. t., kad ir laikomos kartais prieveiksmiais (pvz., *apačiojė*), vis dėlto buvimas šalia jų taip pat kitų linksnių, išlaikiusių tą pačią leksinę vietos ar laiko reikšmę, tam prieštarauja. Vien vietos ar laiko reikšmėmis remiantis, negalima tų inesyvų dirbtinai atskirti nuo daiktavardžių, nes tos reikšmės yra būdingiausios absoliutinei inesyvo formų daugumai.

Sprendžiant inesyvų prieveiksmėjimo klausimą, reikia žiūrėti, kiek kuri forma yra paliesta semantinės izoliacijos, vadinasi, kiek ji yra semantiškai atsiskyrusi nuo to pat žodžio kitų linksnių leksinės reikšmės ir kiek ji yra atitrūkusi nuo linksniavimo sistemos. Taip būtent žiūrint į tokius inesyvus, kaip *basinýčioj* „basinirčia, basaminčia“ Jnšk, *bāsnyčioj* „t. p.“ Kp, ir paaiškėja jų visiškas suprieveiksmėjimas.

ė kamienas

Ir *ė* kamieno daiktavardžių inesyvai dažnai atsiduria tarpinėje stadijoje tarp daiktavardžių ir prieveiksmių, pvz.: *dešinėj* „dešinėj pusėj“, *draugėj* „drauge, kartu“, *kairėj* „kairėj pusėj“, *pūsėj* „iš pusės, pasidalijus pusiau“ (*Kas čia do per gyvenimas pūsėj, kas do per apgaulė?! ŽR I 382.*), *savėje* „savųjų, artimųjų tarpe“ CvR VIII 124, 149, *apýnamėj* „apie namus“ Pg, *apytemėlėj* „prietemiu“ Grž, *pakaimėje* „prie kaimo“ CvR VIII 179, *pakelėj* „pakelyje, pakeliui“ ib 181, *pakojėj* „po kojomis“ Dgl, *pavakarėje* „pavakare“ ŽR II 266 ir t. t.

Vietos-erdvės, laiko ir draugės reikšmėmis šie inesyvai taip pat artimi prieveiksmiams, ypač nepriešdėliniai. Tačiau pačiu suprieveiksmėjimo laipsniu jų negalima nė lyginti su tokiomis dvikamienėmis formomis, kaip *bāsiautėj* (*basiāutėj* Bien) „basnirčia, basaminčia“ Tvr, *vienōmarškinėj* „vienais marškiniais apsivilkus“ Bien, *vienōplaukėj* „be kepurės“ ib, nes šalia tų pastarųjų inesyvų kiti linksniai nė nevartojami. Inesyvai tokiu būdu čia iškritę iš linksniavimo sistemos ir visiškai suprieveiksmėje. Antra vertus, visiškai galimas daiktas, kad daiktavardžių **basiautė*, **vienomarškinė*, **vienoplaukė* iš viso nėra ir buvę ir kad šie dvikamieniai prieveiksmiai yra analogijos padaras.

i ir u kamieniai

Iš *i* kamieno daiktavardžių visiškai perėjęs į prieveiksmį daiktavardžio *šalis* „šonas“ inesyvas *šalyjė* „šalia“, kurio šnekamojoje kalboje dažniau pasitaiko aptrupėjusios formos *šalyj*, *šaly*, vartojamos taip pat prielinksniškai. Taip pat visi kalbininkai prieveiksmiais laiko *u* kamieno daiktavardžių inesyvus *vidujė*, *viršujė* (kurių dažniausiai vartojamos trumpintinės formos — *viduj*, *viršuj*). Šie inesyvai, ypač būdami aptrupėję, jau XVI—XVII a. raštų kalboje vartojami ir prielinksniškai (plg.: *viduj manęs* Mž 478, *viduj dienų mano* ib 475, *viduj neprietelių tavo* ib 457, *paukščiai telekioja viršuj žemės* Ch 1 Moz 1, 20.).

Nors šalia čia suminėtų inesyvinių prieveiksmių kalboje yra ir kiti jų pagrindinių žodžių (daiktavardžių, iš kurių tie prieveiksmiai išriedėję) linksniai, vis dėlto inesyvams būdingiausia labiau apibendrinta ir abstrahuota erdvės-vietos ar laiko reikšmė, o tai greičiausiai ir lemia jų prieveiksmiškumą. Iš kitos pusės, reikia pastebėti, kad ir šie inesyvai ne taip lengvai atitrūksta nuo daiktavardžių: tokiuose pasakymuose, kaip *šalies vidujė*, *stiebo viršujė* arba *pačiame viršujė*, dar išryškėja tų inesyvų daiktavardinė vartosena, kurią čia stiprina valdymo ryšiu su jais susiję nederinamieji pažyminiai *šalies*, *stiebo* ir derinimo ryšiu susijęs derinamasis pažymins *pačiame*.

Be čia minėto postpozicinio inesyvo, lietuvių kalbos linksniavimo sistemoje yra buvęs ir vadinamasis nepostpozicinis. Tą senąjį nepostpozicinį inesyvą paliudija ir kitos baltų kalbos, jo atitikmenų yra taip pat kitose indoeuropiečių kalbose. J. Endzelynas⁷ taria esant inesyvą (jo terminu — lokatyvą) s. pr. formą *bītai* „vakare“, kur *-ai* < ide. *-o-i*, plg. gr. *οἶλοι* „namie“, *πέδοι* „ant žemės, žemėje“, *Ἰσθμοί*, *Σφηττοί*, s. sl. *vľcě* „vilke“, *ročě* „rankoje“.

Kaip ir senovės prūsų ar graikų kalbose, šis inesyvas lietuvių kalboje teįžiūrimas suprieveiksmėjusiose formose: *ankstie*, *artie*, *namiē*, *oriē* „lauke“, *tolīē*, kur *ie* < *-e-i*, plg. gr. *οἶκε* „namie“. Šių inesyvų gajumas atskirose tarmėse, matyt, nebuvo vienodas. Jų liekanų daugiau pasitaiko žemaičių tarmėje, kur tam tikrais atvejais į *-ie* (=ž. *-ei*) galima netgi žiūrėti kaip į

⁷ J. Endzelīns, Baltu valodu skapas un formas, Rīgā, 1948, p. 116.

prieveiksmių daromąją galūnę ar formantą, aprėpiantį ne tik daiktavardinius, bet ir būdvardinius, įvardinius ir net dalyvinius vedinius, pvz.: *šáltie* „kada esti šaltas oras“, *šiokie* „šiokiu oru, šiokiu metu“, *dūlkan tie* „kada labai dulka, kada esti daug dulkių“.

Visų šių vedinių bendras formantas — buvusi senojo inesyvo galūnė *-ie* — sieja juos draugėn — į vieną tipą. Būdvardiniai, dalyviniai ir įvardiniai šio tipo vediniai priartėja prie daiktavardinių ne tik darybiškai, bet ir semantiškai. Todėl galima būtų manyti, kad visi nedaiktavardiniai formanto *-ie*rieveiksmiai yra išriedėję iš dvižodžių junginių, kur antruoju dėmeniu ėjo koks nors daiktavardis, ilgainiui nukritęs ir daiktavardiškai nuspalvinęs likusį (vėliaurieveiksniu virtusį) junginio žodį. Dėl darybinio ir, svarbiausia, semantinio artimumo tiek daiktavardiniai, tiek nedaiktavardiniai nepostpozicinio inesyvo kilmėsrieveiksmiai apžvelgiami kartu — neišmėtomi atskirose straipsnio vietose.

Šalia formanto *-ie* iškyla ir kitas tos pačios kilmės formantas — *-i* (*ankstī, artī, toli*). Tiekrieveiksmiai *ankstīē, artīē, toliē*, tiek *ankstī, artī, toli* yra *a* (istoriškai *o*) kamieno daiktavardžių (kaip teigia K. Būga⁸) arba substantyvuočių būdvardžių *añkstas, ařtas, tólas* senieji nepostpoziciniai inesyvai. Šių žodžių daiktavardinę reikšmę ir vartoseną, kartu ir glaudžiausią ryšį su būdvardžiais teberodo tokie sakinio aplinkybėmis einantys neskaidomi junginiai, kaip *iš aňksto, nuo aňksto, už aňksto* „iš anksto“, *pro aňkstą, nuo anksčiáusio, iš ařto, nuo ařto, iš tólo, nuo tólo*. Kuriuo būdu paralelinėserieveiksmių formose šalia formanto *-ie* yra atsiradęs *-i*, įtikimiausiai išaiškino K. Būga: „Abidvi lietuvių lyti — *tolīē* ir *tolī* — yra išriedėjusi iš vienos pamatinės *tále:ī* (*á* ilgas ir turi priegaidę vardu „acutus“; žodžio kirtis galiniame skiemeny, t. y. *-eī*). Iš lyties *tále:ī* linksniaavimo sistemoje turėjo išriedėti šių dienų lytis *tolīē*, kuri ilgą laiką ėjusi daiktavardžio pareigas pagalios pavirtorieveiksniu. Bet tasai *tále:ī*, kuris žiloje senovėje iš daiktavardžio buvo jau pavirtęsrieveiksniu, senai turėjo pakeisti priegaidę, t. y. pavirsti lytim **tále:ī*. Iš pastarosios lyties nieko kito negalėjo rasti kaip šių dienų žodis *tolī*⁹“. Vadinasi, formantas *-i* (šalia *-ie*) šiuo atveju tėra metatonijos padaras.

Paralelinių formų *ankstīē* || *ankstī, artīē* || *artī, toliē* || *tolī* dabartinėje kalboje daugiausia vartojamos antrosios. Literatūrinėje kalboje jos yra įsigalėjusios kaip norminės. Pirmųjų formų daugiau pasitaiko tik atskirose tarmėse, ypač žemaičių, kartais rytų aukštaičių; šiaip jau dabartinėje literatūrinėje kalboje jos iš viso nevartojamos. Žemaitės raštų kalboje jos aptinkamos lygiagrečiai su antrosiomis. Kad šierieveiksmiai tikrai yra žilos senovės padaras, rodo jų semantikos ir vartosenos įvairumas dabartinėje kalboje. Su jais taip pat gausiai sudaromi įvairūs frazeologiniai junginiai. Dažniausiai pasitaikančias tųrieveiksmių reikšmes yra nulėmusi jų pagrindinių žodžių (iš kurių jie išriedėję) leksinė reikšmė. Formos *ankstī* || *ankstīē* paprastai vartojamos laiko reikšme ir sakinyje eina laiko aplinky-

⁸ Žr. „Tauta ir žodis“, t. I, Kaunas, 1928, p. 433.

⁹ Žr. ten pat.

bėmis, o *arti* || *artiē*, *tolì* || *tolīē* dažniausiai turi erdvės-vietos reikšmę ir sakinyje eina vietos aplinkybėmis. Be to, visi šierieveiksmiai vartojami dar ir predikatyviškai.

Pailiustruokime jų vartoseną pavyzdžiais.

Prieveiksmiu *ankstì* (*ankstiē*) pasakomi įvairūs laiko santykiai, susiję su paros, metų, amžiaus ir t. t. būviu (*A n k s t i v i s i k ė l ė, v ě l a i g u l ė* ŽR II 23. *Žmonės, pasinaudodami ankstyba šilima, a n k s t i s u s i a r ė l a u k u s* ib 5. *Kaziukas a n k s t i ė m ė b r ė s t i r i m t i e m s k l a u s i m a m s* CvR VIII 140.). Tačiau dažniausiai jie vartojami tokia laiko reikšme, kuri susijusi su vienu paros tarpu — būtent su ryto metu. Todėl ne atsitiktinai jau Širvydas savo žodyne tarp lenkiško prieveiksmio *rano* ir lietuviško *anksti* (originalė *unksti*) surašo tokius lotyniškų atitikmenis: „mane, diluculo, prima luce“. Taip pat ne atsitiktinai *ankstì* (*ankstiē*) su žodžių *rýtas*, *rytĕlis*, *rytužĕlis*... formomis sudaro patvarius frazeologinius junginius, sakinyje einančius laiko aplinkybėmis, pvz.: *a n k s t i r ý t a (a n k s t i ē r ý t a), a n k s t i r y t ě l ė (a n k s t i ē r y t ě l ė), a n k s t i r ý t o r y t ě l i o, a n k s t i r ý t a r y t u ž ě l ė* (plg. dar laisvus junginius *rytė a n k s t i, a n k s t i r y t a i s*). Glaudžiausią žodžių *ankstì* ir *rýtas* reikšmių santykį rodo dar ir toji aplinkybė, kad iš jų kartais sudaromi net sudurtiniai vediniai (plg. *anksrýtas* „rytas“ Zt ir *ankstiryčiai* „išaušriai“ LL 311).

Iš kitų frazeologinių junginių su žodžio *ankstì* minėtinas dar *ankstì v ě l a i* „visą laiką; daug“, einantis sakinyje kiekybine aplinkybe (*A n k s t i v ě l a i d i r b i* Gs.).

Predikatyviškai *ankstì* (*ankstiē*) vartojamas palyginti labai retai (*A n k s t i d a r, b e t m i e s t o a l ė j o s e j a u k l e g a r i n k ė j ų b ū r i a i*... ReimSp 101. *Rodos, d a r a n k s t i e, o m i e s č i u k a s j a u p i ĉ p i l n a i t i s* ŽR I 146.). Kiek dažniau predikatyvinę reikšmę *ankstì* (*ankstiē*) įgyja tiksliai su dalelyte *nebe* (*J a u n e b e a n k s t i, v y r a i, l a i k a s* ŽR I 488. *D a r n i e k i e n o n e i š g i n ė, n o r s, r o d o s, n e b e a n k s t i e* ib II 303¹⁰).

Pagaliau iškeltinas rečiausias *anksti* vartosenos atvejas — būtent toks, kai šis prieveiksmis šliejasi prie veiksmazodinio daiktavardžio ir atlieka nederinamojo pažyminio funkciją (*K a s i š a n k s t i k ė l i m o* (kokia nauda iš *anksti* kėlimo)? Alk.). Reikia pastebėti, kad šitokia šio prieveiksmio vartoseną labai retas reiškinys. Lietuvių kalboje prieveiksmiai iš viso mažiau-siai linkę šlietis prie daiktavardžių — eiti daiktavardžiais išreikštų pažymimųjų žodžių nederinamaisiais pažymininiais.

Dažniausiai pasitaikanti *arti* (*artiē*) reikšmė — vietos-erdvės, funkcija sakinyje — vietos aplinkybės (*A r t i s t o v i n t y s g i r d i r a m ų s p i e č i a u s ū ž e s ė* CvR IX 138. *A r t i ē g a l s u k u r i, k a d r ū k s t a* Ds.). Patvaresnių frazeologinių junginių ta reikšmė ir funkcija negausu; iš jų minėtini tik tokie, kaip *visai arti* (*visai artiē*), *taip arti* (*taip artiē*), *iš arti* (*iš artiē*) ir daugiau indivi-

¹⁰ Kokia nenusistovėjusi tebėra dalelių rašyba (drauge ar skyrium), rodo šie 1948 m. Zemaitės raštų leidimo pavyzdžiai, kur visiškai tomis pačiomis konteksto sąlygomis vienu atveju rašoma *nebeanksti*, kitu — *nebe ankstie*, užuot rašius abiem atvejais skyrium.

dualios darybos junginys *tolì artì* (*T o l i a r t i*, kažkur tenai Kovoja rūstūs milžinai MPutSv 67.).

Retesniais atvejais čia susiduriama su labai įdomia perkeltine būdo reikšme, būdinga grožinės literatūros kūrinių kalbai (*Prie manęs prisiglauski, mažasis sūnau... T a i p a r t i* jausiu aš tavo širdį... VncOb 114. *Nepaprasta buvo, kad per šį krembliavimą ji gausianti patirti Geišės paslaptį, kuri, ji nuvokė, a r t i* palies ir ją pačią TDėdės. *Ir lyg mano paties tai sužiuro jaunystė. Su giesmėm įkvėptom jo* (A. Mickevičiaus) *a r t i t a i p* susijus LGR 267.).

Predikatyviškai vartojamas *artì* dažniausiai turi išlaikęs vietos reikšmę (*Tik tie, kurie a r t i*, ir tie, kurie iš Kauno, kurie su išėiginiais, stovi visai *arti* paminklo CvR VII 210.), tik retkarčiais čia iškyla ir laiko reikšmė (*Ruduo jau a r t i* Šlap.).

Tiek *artì*, tiek *artiē* yra perėję taip pat į prielinksniį (*Vadinasi, dar negalima a r t i* jo trobos rodytis, nes kitaip teks „svilint akis“ Gud-GuzB II 6. *Jų sodas a r t i e* namų Sv.); pirmasis jų kartu su prielinksniu *prie* sudaro prielinksninį junginį (*Vaikai, nelįskit a r t i p r i e* arklio, gali įsirt Kp.). Ir į prielinksniį perėjęs, *artì* tebeišlaiko ryškiausią leksinę reikšmę. Beje, prielinksninė žodžio *artì* vartosena be galo įvairi ir įdomi, tačiau jos nagrinėjimas išeina už šio straipsnio ribų.

Tolì (*tolìē*), kaip ir *artì* (*artiē*), dažniausiai turi vietos-erdvės reikšmę ir sakinyje eina vietos aplinkybe (*T o l i* iškilus dangaus gilybė, liepsnoja skaisti rytų aušrinė MntvR 70. *N e t o l i* už kalnelio sužviegė traukinys BlnR 40. *O t e n t o l i e*, pakraštyj dangaus, juodi mūrai guli... ŽR I 199.). Rytų Lietuvoj aptinkama savotiškos darybos forma *nestoliē* (su įprastiniu s) reikšme „netoli“.

Tolì (*tolìē*), *netolì* (*netolìē*) vartojami taip pat predikatyviškai, ir čia vienais atvejais išlieka vietos-erdvės, kitais — laiko reikšmė (*A r t o l i* Skuodas, dėde? Gud-GuzB I 6. *Dar iki saulėlydžio buvo t o l i*, bet vakaruose atsistojo kalnas, ir jo šlaitai pritemdė žemę CvR VIII 103. *Vežimas buvo jau n e t o l i*; jis netrukus įsuko į kaimo kelią ib 227. *Pavasaris jau n e t o l i*! SNėrP I 44. *Grižti atgal aplinkui — t o l i e* ŽR I 44.).

Labai retais atvejais *tolì* turi kiekybinę reikšmę ir eina būdo aplinkybe (*Arčiau priėjus, jis atrodo t o l i* gražesnis Lkž.).

Kartais *tolì*, priklausomai nuo konteksto pobūdžio, įgyja itin abstrakčią perkeltinę vietos ar laiko reikšmę (*Jurgis atsigulė atgal, bet miegas nuo blakstienų t o l i* nulėkė... ŽR II 16. *Jo žvilgsnis siekė t o l i* ateitin VnIP 8.).

Kiek glaudesnius frazeologinius prieveiksminius junginius *tolì* sudaro tik su kai kuriais žodžiais, ypač su dalelytėmis *nebe* (kuri dažnai parašoma ir drauge su *tolì*), *per*, prieveiksmiu *taip*, prielinksniu *iš*, pvz.: *nebe tolì* (*nebe tolìē*), *per tolì*, *taip tolì* (*taip tolìē*), *iš tolì*. Prie jų priskirtini ir tokie pasakymai, kaip *tolì tolì* (*tolìē tolìē*) „labai toli“ ir *tolì gražù* (*tolìē gražù*), plg. dar sudurtinį prieveiksmį *anaiptolì* (tarm. *aneiptolì*), kurio literatūrinėje kalboje daugiausia tevartojama trumpintinė forma *anaiptōl*.

Minėtieji junginiai eina tiek vietos aplinkybėmis (a), tiek vartojami predikatyviškai, tačiau ir šiuo pastaruoju atveju išlieka jų čia vietos (b), čia laiko (c) reikšmė.

a) *Nevarinėk mūsų gyvulėlių taip toli...* ŽR₁ II 13. *Iš toli eina įjedu pėsčiu: nuvargusiu ilsis dabar po ilgos kelionės* BlnR 89. *Nudavėm dukrelę toli toli. Bien. Per toli nuėjom — čia nerasim baravykų.* Šlap.

b) *Iki kapinių buvo nebetoli.* VnlU 142. *Bet Kimša jau taip toli, kad vanduo nesiekė jo.* CvR I 213. *Ar iš toli tas svečias?* Šlap.

c) *Praniukas šėko nešė, mačiau, ir Marikė nešė ir girdė... iki šio laiko kur belaikys nesuėdęs, jug aušra nebe toli...* ŽR III 132.

Junginys *tolì gražù* (*tolìẽ gražù*) savo reikšmėmis ir vartosena daugiau priartėja prie modalinių žodžių ar būsenos kategorijos, negu prie prieveiksmių (plg.: *Tolì dar gražù, kol gyvenimo mintį įstengsiu įspėti...* MntvR 77. *Bet apie senatvę dar man toliẽ gražù? Dar man nẽ kalbos apie tai!* ŽR II 150.).

Pagaliau reikia bent paminėti ir prielinksninę žodžio *tolì* vartoseną. *Tolì* pats vienas prielinksniu nevartojamas, o tik drauge su *nuo* sudaro prielinksninį junginį *tolì nuo* (*Tolì, toli nuo čia Pakilsime nakčia* SNerP II 119. *Sabalio lentpiuvė buvo nykiuose miškuose, toli nuo viešojo kelio, prie plukdomosios upės* VnlP 93.). Prielinksniškai vartojamas tik *netolì* (pats vienas ir su prielinksniu *nuo*).

Apskritai paėmus, daiktavardžių nepostpozicinio inesyvo sustabarėjusių formų yra labai nedaug. Čia dar reikia paminėti *namiẽ* ir *oriẽ*, kurių pirmoji įsigalėjusi literatūrinėje kalboje ir daugelyje tarmių, o antroji tik kai kuriose rytų aukštaičių (Dusetų, Svėdasų, Skapiškio ir kt.) tarmėse tepažįstama. Tiesa, *oriẽ* savo raštuose vartojo Jablonskis, Vaižgantas, bet šiaipjau šis žodis literatūrinėje kalboje yra gana retas.

Prieveiksmis *namiẽ* nuo dabartinio daiktavardžio inesyvo *namè* savo reikšme labai skiriasi, o prieveiksmis *oriẽ* šiuo atžvilgiu niekuo nesiskiria nuo *orè*, taip pat nuo prieveiksmio *laukè*, kurie, reikia manyti, ir neleido įsigalėti ir visuotinai išlikti visiškai tos pačios reikšmės prieveiksmiui *oriẽ*. Prieveiksmis *namiẽ*, įgijęs labiau apibendrintą ir abstraktesnę reikšmę, negu daiktavardžio inesyvas *namè*, negalėjo būti šio pastarojo pakeistas, todėl plačiausiai įsigalėjo tarmėse (plg. jo žemaitiškus atitikmenis *nõmei, nõmij...*).

Daiktavardiniams nepostpozicinio inesyvo kilmės prieveiksmiams būdinga apibendrinta, abstrahuota vietos ar laiko reikšmė ir negalėjimas turėti bet kokių pažyminių. Tas reikšmės bendrumas ir abstraktumas ir bus daugiausia lėmę jų perėjimą į prieveiksmį ir išlikimą toje kategorijoje ilgus amžius iki šių dienų. Vėl absoliutus negalėjimas turėti kaitomosios kalbos dalimis išreikštų pažyminių juos jau žiloje senovėje visiškai atitraukė nuo daiktavardžių: nepostpozicinio inesyvo kilmės prieveiksmių pagal jų suprieveiksmėjimo laipsnį negalima nė lyginti su prieveiksmais, kylančiais iš dabartinėje linksniavimo sistemoje esančio inesyvo. Tiesa,

E. Frenkelis (žr. TŽ V 146), išėmęs iš konteksto (iš F. Špechto išleistų A. Baranausko tarminių tekstų „Litauische Mundarten“ I, Leipzig, 1920, p. 182) žodžius *māna namiē* (= *māno namiē*), tariasi radęs Jonišio tarmėje atitikmenį lotyniškajam pasakymui *domi meae*, o tai reikštų, kad šiaipjau visur suprieveiksmėjęs inesyvas *namiē* šioje tarmėje eina paprasčiausiu daiktavardžio linksniu ir turi nederinamąjį pažyminį *māno*. Bet pats kontekstas rodo, kad žodžiai *māna namiē* čia absoliučiai nieko bendro neturi su lotynišku pasakymu *domi meae*. Pats sakinys, „išverstas“ į literatūrinę kalbą, yra toks: *Tas arklys yra mano n a m i e augintas, o ne turguje nuo ko pirktas*. Lietuviškai kalbančiam visiškai aišku, kad žodį *mano* čia reikia sieti ne su *namie*, o su *augintas*.

Šalia *namiē* tarmėse vartojama ir forma *namiejė* visiškai ta pačia reikšme (*N a m i e j e negaliu miegot, o čia, svetimoj vietoj, visą naktį išmiegojau* KlvrŽ.). Toji forma veikiausiai yra ne kas kita, kaip daiktavardžio kitų kamienų inesyvų analogijos padaras (plg.: *pievo-je, panamė-je* ir t. t.).

Be daiktavardinių formanto *-ie* prieveiksmių, senuosiuose raštuose ir tarmėse pasitaiko ir būdvardinių, kurių vieni savo reikšme sutampa su formanto *-(i)ai* prieveiksmais ir dėl to greičiausiai yra jų beveik išstumti iš vartosenos, o kiti turi savo specifinę reikšmę, kurios nepakeičia nei formanto *-(i)ai*, nei kiti gajausių tipų prieveiksmai, ir todėl jie tebėra gyvi žemaičių tarmėje. Pirmųjų pavyzdžiais gali eiti tokios formos, kaip *aukštie* „aukštai“ Mž 274, *gilie* „giliai“ (*patys lindome į daržinę, įsikasiau į sieną gilie...* ŽR III 14.). Antrųjų išlaikytoji pagrindinio žodžio leksinė reikšmė susipynusi su laiko reikšme, ir jie vartojami įvairioms oro atmainoms, jo būviui žymėti (kartais su to paties formanto įvardžiu *tókiē*), pvz.: *biaūrie* „prastame, lietingame ore“ Kv, Rt, Ms, *tokiē biaūrie* „tokiam bauriam orui esant“ (*Tokiē biaūrie nē šunies iš trobos neišvarytumi* Grg. *Kur tu eisi tokiē biaūrie?* Vvr.), *šáltie* „šalant, esant šaltam orui“ (*Šáltie gyvuliai daugiau pašaro suėda* Šts.), *tókie šáltie* „tokiam šaltam orui esant“ Pgr (*Tókie šáltie negal nē kojos iš namų iškelti* Kv, Rt, Ms.), *šiltie* „šiltam orui esant“ (*Šiltie iš valės, šáltie iš navalės geram* (=geriam) šnapšalę Šts.).

Taip pat oro būviui žymėti žemaičių tarmėje neretai vartojami *-ie* formanto prieveiksmai (kartais su to paties formanto įvardžiais *tókiē, šiókie*), išvesti iš priesagų *-ota-*, *-uota-* būdvardžių, pvz.: *áudrotie* „esant audrai, audros metu“ Pgr, *dárganotie* „esant darganai, bauriam orui“ (*Neprietai darganotie ar speiguotie dieną ir naktį turėjo kentėti* p.), *tókie dārganotie* „esant tokiai darganai, tokiam bauriam orui“ (*Tókie dārganotie ir varnos papūrusios* Vvr.), *dārgnotie* ta pačia reikšme, kaip *dārganotie* Slnt, *tókie dārgnotie* ta pačia reikšme, kaip *tókie dārganotie* (*Tókie dārgnotie nē galvos iš trobos neiškiši* Slnt.), *giedrotie* „esant giedrai“ ž. *grúodétie* „esant gruodui“ ib, *káitrotie* „esant kaitrai“ ib, *lýtotie* „lyjant, esant lietingam orui“ Pgr, *lýtuotie* „t. p.“ Šts, *migluotie* „esant miglai“ (*Migluotie ir paklydom ežere* Llkž.), *sniėguotie* „sningant, esant sniegui“ (*Sniėguotie basas toli neisi* Šts.), *spėigotie* „esant speigui“ Šts, *spėiguotie* „t. p.“ (*Spėiguotie suskrebo keliai* Šts. Taip

auginti vaikai nuo mažų dienų ir paaugę paskui alkį kentėti, vargą vargti speiguotie ir giedrotie per nieką sau turėjo D.), anokie spėiguotie „per tokį speigą“ Kv, vėjuotie „esant vėjuotam orui“ (Vėjuotie teks važiuoti Pgr.) ir t. t.

Kai kuriose žemaičių šnektose (pvz., Pagramantyje) lygiagrečiai su šiais senaisiais inesyvo kilmės būdvardiniais prieveiksmais visiškai tomis pačiomis reikšmėmis vartojami moteriškosios giminės būdvardžių postpozicinio inesyvo kilmės prieveiksmai: *áudrotoje* || *áudrotie*, *lýtotoje* || *lýtotie*, *vėjuotoje* || *vėjuotie* ir t. t.

Šio tipo dvikamienių vedinių pavyzdžiu gali eiti *blaūzdlaužotie* (ir *tókie blaūzdlaužotie*) „kada pašalus dar nekelia, lūžta“ (*Tókie blaūzdlaužotie kas gali į kelią važiuoti?* Jb.), plg. *blaūzdlauža* (*blauzdlaužà* Vdžg) „laikas, kada ledas lūžta kelyje, pelkėse; ne visai sušalęs gruodas“ End, Kv, Krkl, Sv, *blaūzdlaužas* „t. p.“, Vvr, *blauzdlaužynė* „t. p.“ Vdžg, *blaūzdlauža* (*blauzdlaužà* Skr) „t. p.“ Vdk, Užv, Up.

Su formantu *-ie* žemaičių tarmėje pasidaroma prieveiksmių įvairioms oro atmainoms, jo būviams ne tik iš būdvardžių, bet ir iš esamojo ar būtojo laiko veikiamųjų dalyvių, pvz.: *dūlkantie* „kada esti daug dulkių, kada kelias dulka“ (*Geriau lynantie, ne ką dūlkantie važiuoti* Šts.), *lynantie* „lyjant, lytotie“ Šts, *pašālusie* „kada pašalę“ (*Pašālusie suskrebo keliai* Šts.).

Tarp formantų *-ie* ir *-(i)ai* prieveiksmių daromas griežtas skirtumas: tokiais prieveiksmais, kaip *spėigotie* (*spėiguotie*), *pašālusie*, atsakoma į klausimą kada?, o tokiais, kaip *spėigotai* (*spėiguotai*), *pašālusiai*, — į klausimą kaip? (plg. *Besanti šįryt pašalusi spėigotai* (ne *spėigotie*) Šts.).

Jau iš duotųjų pavyzdžių buvo galima pastebėti, kad formantas *-ie* nesiriboja daiktavardiniais, būdvardiniais ir dalyviniais vediniais, jis perėina ir į kai kuriuos parodomuosius (ar pažymimuosius) įvardžius, kurie su šiuo formantu yra išvirtę patys prieveiksmais ir, vartojami prepoziciskai šalia būdvardinių formanto *-ie* prieveiksmių, sudaro su jais tam tikrus frazeologinius prieveiksminius junginius (*tokiē biaūrie, tokie šāltie, tokie dārganotie (tokie dārgnotie), anokie spėiguotie, tokie blaūzdlaužotie* ir t. t.).

Tačiau kartais, kai pats oro būvis aiškus iš kalbos konteksto ar pačios aplinkos, tevertojamas ir vienas įvardinis formanto *-ie* prieveiksmais. Ypač čia dažna forma *šiókie* „šiokiam orui esant“ (*Šiókie važiuoti menki pyragai* ž.). Šis reiškinys atsispindi ir grožinės literatūros — Žemaitės raštų kalboje (plg.: *Bene nustos lyti, ar velnias gali šiokie važiuoti?* ŽR I 146. *Šiokie vaikams būtų sveikiau po lauką* ib 301. *Toks stojo darbymetis, kaip yra sakoma: šiokie ir akmuo ant lauko kruta* ib II 23. *Ką reik ir gyvuliams šiokie sugreibti?* ib 198. *Kumelėms susidės šiokie* (pavargę lytotą dieną) ŽR.).

Baigiant vienaskaitos inesyvo kilmės prieveiksmių apžvalgą, reikia pastebėti, kad postpozicinis inesyvas, išlikęs dabartinės lietuvių kalbos linksniavimo sistemoje, yra žymiai mažiau linkęs į prieveiksmėjimą, negu, sakysime, įnagininkas. Greičiau suprieveiksmėja inesyvai tokių daiktavardžių, kuriais reiškiamos daugiau apibendrintos ir abstrahuotos laiko ar

vietos sąvokos. Apskritai paėmus, postpozicinio inesyvo galūnės nėra linkusios virsti prieveiksmių daromaisiais formantais.

Jau žiloje senovėje iš linksniavimo sistemos išėjusio nepostpozicinio inesyvo galūnė *-ie* rodo tam tikrą tendenciją virsti prieveiksmių daromuoju formantu, aprėpiančiu ir nedaiktavardinius vedinius, tačiau tas reiškiny s neišsina už žemaičių tarmės ribų, visuotinai neįsigali. Literatūrinėje kalboje nepostpozicinio inesyvo kilmės prieveiksmių yra labai maža. Grožinės literatūros kūrinių kalboje jie irgi labai nėgausūs. Netgi Žemaitė, veikiausiai paisydama literatūrinės kalbos polinkių, savo kūrinių kalboje formanto *-ie* prieveiksmių vartoja mažiau, negu jų yra pačioje žemaičių tarmėje.

Postpozicinio inesyvo prieveiksmėjimo procesas yra gyvas dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje, o nepostpozicinio inesyvo kilmės prieveiksmai nerodo jokio gajumo. Jų čia tėra išlikę vos keletas formų, įsigalėjusių tiek liaudies šnekamojoje kalboje — tarmėse, tiek literatūrinėje kalboje (*anksti, arti, toli, namiē*).

2. Einamasis vidaus vietininkas (iliatyvas)

Be postpozicinio inesyvo, kuris ir dabar tebėra išlikęs tarmių ir literatūrinės kalbos linksniavimo sistemoje, vartojamas dar ir iliatyvas. XVI—XVII a. raštų kalboje, taip pat šių dienų rytų aukštaičių tarmėse iliatyvas tvirtai laikosi linksniavimo sistemoje kaip savarankiškas linksnis. Jį čia turi visos linksniuojamosios kalbos dalys. Šalia inesyvo, kuriuo atsakoma į klausimus: kame, kur, kurioje vietoje kas daroma, yra, atsitinka...?, vartojamas iliatyvas rodo vietą, į kurią kieno einama, judama, slenkama, kryptama. Todėl jis kartais vadinamas direktyvu, norint pabrėžti jo krypties reikšmę. Iliatyvo, kaip ir inesyvo, reikšmė susijusi su vietos vidumi, vadinasi, juo pasakomi vietos, į kurią kieno einama, judama, slenkama, vidaus, ne pašalio, santykiai.

Vienaskaitos iliatyvas yra kilęs iš vienaskaitos galininko, prisišliejus tam tikrai postpozicijai. Iliatyvo susidarymas lietuvių kalboje — senas reiškiny s, įvykęs dar tuomet, kai tvirtapradžiai galūniniai ilgieji balsiai ir dvibalsiai nebuvo sutrumpėję ir galūninis *-n* vienaskaitos galininke nebuvo nukritęs. Kadangi vis dar nėra įtikinamai išaiškinta iliatyvo postpozicinio dėmens forma, tai ir pats iliatyvo susidarymo klausimas iki šiol negali būti laikomas galutinai išspręstu. Kad vienaskaitos iliatyvas yra sudarytas iš vienaskaitos galininko ir tam tikros postpozicijos, sutinka beveik visi lietuvių kalbos tyrinėtojai. Nėra vieningos nuomonės tiktai dėl pačios postpozicijos formos.

J. Endzelynas savo paskutiniuosiuose darbuose tos postpozicijos formos klausimo nesprendžia, tiktai veikale „Baltu valodu skapas un formas“ (Rigā, 1948, p. 143) iškelia E. Frenkelio nuomonę, kad toji postpozicija yra buvusi *a<ide. *o*. Kadangi iš kelių spėjamyjų postpozicijos formų J. Endzelynas temini vieną (būtent *a*), tad galima būtų manyti jį šiuo klausimu labiau pritariant E. Frenkeliui. Tokiu būdu nuomonė, kad **viena-**

skaitos iliatyvas kilęs iš senosios vienaskaitos galininko formos ir postpozicijos *a*, būtų bene naujausia.

Anksčiau šiuo klausimu yra buvę ir kitokių nuomonių. Ypač įdomūs ir originalūs čia yra K. Jauniaus samprotavimai. Jis savo gramatikoje teigia, kad galininkas kadaise ir be prielinksnio *i* galėjęs reikšti vietą, į kurią kas slenka, juda, krypta. Pavyzdžiais jis čia ima lotynų kalbos galininkus *domum, rus, Romam, Corinthum, Athenas*, kurie nėra reikalingi prielinksnio *in*, nors šiaipjau kitų daiktavardžių galininkai, reiškiant vietą, į kurią judama, slenkama, kryptama (*in urbem, in silvam*) be prielinksnio *in* paprastai nevartojami. Tokios neprielinksninės galininko vartosenos liekanomis lietuvių kalboje K. Jaunius laiko rytų aukštaičių tarmių siekinius: *eik gul̃tų, jis eina šieno pĩutų*. Taigi tokiomis reikšmėmis lietuviai kadaise vartoję ir daiktavardžio galininkus: **laukañ, *šaliñ*. Kadangi tokie galininkai semantiškai labai buvę artimi prieveiksmiams, tad prie jų ilgainiui pridėtas prieveiksminis formantas (kurį K. Jaunius vadina „patvirtinimo dalele“) *ai* (plg.: *šaltaĩ, šiltaĩ*), kuris vėliau nutrupėjęs, bet užtat *-n* išlikęs visose tarmėse, nes jis palyginti neseniai atsidūręs pačiame žodžio gale¹¹.

Nesutikdamas su A. Šleicheriu, teigusiu, kad vienaskaitos iliatyvas kilęs iš vienaskaitos galininko ir postpozicijos *na*, neatskirtinos nuo s. sl. *na* (rus. *на*, lenk. *na*), K. Jaunius toliau rašo: „Šleicheris samprotavo, esą *laukan* ir kitos tokios formos kilusios iš vienaskaitos galininko **laukan* ir prielinksnio, atliepiančio slaviškajam. Bet tokia nuomonė yra nepagrįsta. Žinant, kad aukštaičiai rytiečiai *an* prieš priebalsius yra išvertę į *un* (plg. rytiečių *sū-sparà* = žemaičių *są-sparà* ‘die Gehrsass’, *sū-nar̃s* = žemaičių *są-naris*), pakanka tiktai žvilgtelėti į tokį pasakymą, kaip, pavyzdžiui, **miškañ būdavo eini*’ (Anykščių šilelis, 20 eilutė), ir paaiškės, kad *miškañ* galėjo kilti tiktai iš **miškanaĩ*, bet ne iš **miškan-na*. Iš prolytės **miškanna* rytiečiuose reikėtų laukti ne *miškañ*, o **miškūna*“¹².

Pastarasis K. Jauniaus argumentas dabartiniu metu laikytinas jau pasenusiu. Iš tikrųjų iliatyvas *miškana* rytų aukštaičių tarmėse nebūtų galėjęs išvirsti į **miškūna*, nes formoje *miškana* garsų junginys *an* yra ne tautosilabinis, bet heterosilabinis (plg. *miška-na*). Nuomonė, kad formoje *miškana* senovėje yra buvęs tautosilabinis *an*, neturi pagrindo. Tokia nuomonė suponuoja tautosilabinį *an* ten, kur jis iš viso neįmanomas, kur jo nepatvirtina lietuvių kalbos dėsniai. Tarimas **miškan-na* (su tautosilabiniu *an*) lietuvių kalboje neįmanomas, nes ji nepakenčia geminatų tiek dabar, tiek nepakentė jų ir senovėje, kuo nesunku įsitikinti iš tokių moteriškosios giminės iliatyvo formų kaip *rañkon, galvõn*. Jeigu tokios formos senovėje būtų turėjusios geminatų, vadinasi, jeigu jos būtų buvusios tariamos **rankān-nā, *galvān-nā*, tai dabartinėje kalboje prieš galūninį *-n* būtų išlikęs balsis *a*, o ne *o*, t. y. tartume **rankan, *galvan*, o ne *rañkon, galvõn*. Geminatų negalėjo būti jau pačioje postpozicijos jungimosi su

¹¹ К. Явни с, Грамматика литовского языка, отдел II, перевод грамматики литовского языка, исполненный К. Буга, Петроград, 1908—16, р. 119—120.

¹² Ten pat, р. 120.

galininko forma pradžioje. Tad, jeigu pripažintume čia buvus postpoziciją *nā* (kurią patvirtina ir seniai paliudytos formos *šalina*, *namuosna*), tai kartu visiškai pagrįstai galėtume teigti, kad jau pačioje šios postpozicijos jungimosi su galininko forma pradžioje buvo tariama *miška-nā*, *rankā-nā*, *galvā-nā*, iš ko ilgainiui turėjo išriedėti dabartinės formos *miškañ*, *rañkon*, *galvōn*.

K. Būga pradžioje, kaip ir K. Jaunius, iliatyvo postpoziciniu dėmeniu yra laikęs *ai*¹³, vėliau — *nā*¹⁴.

Tokiu būdu išskyla bent trys postpozicijos: *a*, *ai* ir *nā*. Jau vien toji aplinkybė rodo, kad iliatyvo postpozicinio dėmens formos klausimu iki šiol dar nėra vieningos nuomonės. Todėl ir suprantama tai, kad kai kurie lietuvių kalbos tyrinėtojai (jų tarpe Chr. S. Stangas¹⁵, iš dalies ir J. Endzelynas¹⁶) pačios postpozicijos formos nė nesiryžta iškelti, pažymėdami, kad ji dar nesanti paaiškėjusi.

Iliatyvo linksniu lietuvių kalba neišsiskiria iš kitų baltų kalbų. Kaip nurodo J. Endzelynas¹⁷, iliatyvas (vienaskaitos!) vartojamas kaip gyvas linksnis taip pat pačiuose senuosiuose latvių kalbos rašytiniuose paminkluose, ir juo čia atsakoma į klausimus: kur?, į kur? arba kada? (pvz.: *kounan tapt*, *krustan sists*, *cietuman tur*, *tan trešan dienan*, *tan... vietan*, *zemen* ir t. t.). Vėlesniuosiuose raštuose, taip pat šių dienų latvių kalbos tarmėse pasitaikančios iliatyvo formos yra visiškai suprieveiksmėjusios.

J. Endzelynas¹⁸, remdamasis E. Mikalauskaitės pateiktąja¹⁹ priešreformacinių laikų prūsiško teksto nuotrupos forma *andangonsun* „dangūse“, teigia ir senovės prūsų kalboje buvus iliatyvą.

Tiek rytų aukštaičių tarmėse, tiek literatūrinėje kalboje iliatyvų daromasi iš visų kamienų daiktavardžių. Iliatyvo formų darumas ir jų paplitimas pareina ne tik nuo daiktavardžių leksinės reikšmės, nuo jų vartosenos polinkių, bet ir nuo pačių daiktavardinių kamienų dažnumo ar priesagų produktyvumo: kuo dažniau kuris kamienas ar priesaga pasitaiko šnekamojoje ar raštų kalboje, tuo daugiau su jais vartojama iliatyvo formų.

a kamieno daiktavardžių iliatyvas turi apibendrintą žodžio galą *-an* (po kietojo priebalsio) (*laūkañ*, *orañ*). *ia* kamieno daiktavardžiai morfologiškai nėra vienodi: vieni iš jų vienaskaitos vardininke baigiasi *-as* (po minkštojo priebalsio) (*kēlias*, *mēdžias* „medis; miškas“, *vėjas*), kiti — *-is*, *-ys* (*kāilis*, *užpakalys*). Tad ir patys iliatyvai pirmųjų baigiasi *-an* (po minkštojo priebalsio) (*keliañ*, *medžiañ*, *vėjan*), antrųjų *-in* (*kāilin*, *užpakaliñ*). Reikia pastebėti, kad šių pirmųjų daiktavardžių (tokių, kaip *kēlias*, *mēdžias*, o ypač tokių, kaip *vėjas*, *kraūjas*) iliatyvai, bent mūsų dienų raštų

¹³ K. Būga, Aistiški studijai, I d., Peterburgas, 1908, p. 41.

¹⁴ K. Būga, Lietuvių kalbos žodynas, I—II sės., Kaunas, 1924, p. XXX.

¹⁵ Chr. S. Stang, Die Sprache des litauischen Katechismus von Mažvydas, Oslo, 1929, p. 106.

¹⁶ J. Endzelins, Latviešu valodas gramatika, Rīgā, 1951, p. 460—461.

¹⁷ Ten pat ir Baltu valodu skaņas un formas, Rīgā, 1948, p. 143.

¹⁸ J. Endzelins, Baltu valodu skaņas un formas, p. 143.

¹⁹ „Archivum Philologicum“, t. 7, Kaunas, 1928, p. 105—106.

kalboje, labai retai tepasitaiko. o kamieno daiktavardžių iliatyvai baigiasi *-on* (po kietojo priebalsio) (*galvōn, pievon*); *io* kamieno — *-on* (po minkštojo priebalsio) (*pirkion, sáujon*), *é* kamieno — *-én* (*draugēn, keliōnēn*), *i* kamieno — *-in* (*akiñ, šaliñ*), *u* kamieno — *-un* (po kietojo priebalsio) (*viduñ, viršuñ*), *iu* kamieno — *-un* (po minkštojo priebalsio) (*sōdžiun, spiēčiun*) ir priebalsinio kamieno — *-in* (*akmeniñ, vandeniñ*).

Koks yra daiktavardžių iliatyvo formų santykis surieveiksmiais?

Kartais teigiama, kad daiktavardžių iliatyvo formos dabartinėje lietuvių kalboje esančios ne kas kita, kaiprieveiksmiai²⁰. Tačiau reikia pastebėti, kad šitoks teigimas yra apriorinis ir per ankstyvas. Daiktavardžių iliatyvo formų santykis surieveiksmiais vienoks yra liaudies šnekamojoje kalboje — tarmėse ir visiškai kitoks literatūrinėje kalboje. Pagaliau ir atskirose tarmėse tas santykis nėra vienodas. Pavyzdžiui, rytų aukštaičiuose, kaip jau minėta, iliatyvas tebėra tikras linksnis, įsigalėjęs pačioje linkniavimo sistemoje, o kitose tarmėse jo tepažįstamos atskiros suprieveiksmėjusios formos (*laukañ, namiēn, orañ, pāskuñ, šaliñ...*). Literatūrinėje kalboje iliatyvo formų daryboje dalyvauja visų kamienų daiktavardžiai. Ypač jos paplitusios grožinės literatūros kūrinių kalboje. Čia jas tiek autorinėje, tiek veikiančiųjų asmenų kalboje vartoja ne tik tie rašytojai, kurie kilę iš rytų Lietuvos, bet ir kitų tarmių atstovai.

Susidaryti vaizdai apie iliatyvų paplitimą literatūrinėje kalboje pravers žemiau duodami pavyzdžiai, paimti daugiausia iš grožinės literatūros kūrinių ir paskirstyti kamienais. Kad patys pavyzdžiai neužimtų per daug vietos, šalia iliatyvų paliekami daugiausia tik juos valdantys žodžiai, taip pat iliatyvų pažyminiai. Daugtaškiais žymimi praleidimai iliatyvinės konstrukcijos viduje.

a k a m i e n a s

neįdėjęs tėviškės aruodan LGR 292, *eis balansan* MPutA II 72, *išnešė... balkonan* VnlU 151, *Mano balsan dainuok* JbL 100, *vienan balsan* sušuko ib, *butan krito* MntvR 137, *kibo darban* CvR VIII 104, *darban sukrusk* SNērP II 214, *stojo darban* CvR II 75, *paleistų* (tariamąsios nuosakos 3-ias asmuo) *darban* GGuzKIt II 186, *stosi... darban* LGR 150, *Darban nekviesk* VnlP 190, *daržan skrenda* JbL 100, *važinėjo dvaran* CvR VIII 94, *ėjo dvaran* ib 99, *ežeran sužiuro* ib 77, *galan (į dugną) skęsta (grimsta)* JbL 100, *išėjau gyveniman* MntvR 91, *Kabinetan įėjo* VnlP 35, 36, *išjojo kaiman* CvR II 71, *iškišdavo nosį kaiman* ib VIII 82, *kalnan vedantį vieškelį* ib 108, *įkopia kalnan* ib IX 168, *įkope kalnan* ib II 228, *kapan...* *paguldyti* (neveik. būtojo I. dal.). JJAnR 146, *išjojo karan*

²⁰ „Lietuvių kalbos rašybos žodyne“ (Kaunas, 1948, p. 70) šalia tokiųrieveiksmėjančių ar visiškai suprieveiksmėjusių iliatyvo formų, kaip *laukañ, šaliñ, viduñ, žēmēn*,rieveiksmiais laikomos ir tokios, kaip *akiñ, alksnynan, daržan, eilēn, galañ, galvōn, gerklēn, káiman, kišēnēn, kráman, lākton, miškañ, pūsēn*, nors ryškiausiai tebėra išlikę jų daiktavardiškumas.

JbL 100, *veda karan* CvR VIII 143, *puola karan* Gud-GuzKIt II 186, *dėje karstan* VnlU 159, *eiti Kaunan* CvR VIII 236, *Kaunan nuvešime* VnlP 31, *kieman vis daugiau svieto toino* CvR I 59, *buvo išėjusi kieman* ib II 218, *grįžo... kieman* ib VIII 37, *buvo beeings kieman* ib 173, *Ižengės kieman* ib 219, *Kieman sugūžėjo* ib 228, *Kieman išsirita* ib IX 127, *iššoko pro langą kieman* VnlP 53, *mėtė pro langus, kieman* ib, *išmetė kieman* ib 56, *išėjo kieman* ib 58, 63, 80, *įėjo Papievio kieman* ib 171, *Eina ateina mūs kieman* LGR 135, *eidamas klojiman* VnlP 79, *krantan... bėga* JJanR 94, *krantan šniokščia* AMickKrS(MPut) 23, *nuei savan kraštan* GuzKIt II 184, *Kraštan užkerėtan koičia, vadina* SNērP II 13, *pasisodino minkštan krėslan* VnlU 122, *nueik krāman* JbL 99, *Nebepraleisti Kurskan* LGR 113, *galėsit... pargrižti laivan* ib 100, *lašai paptelėjo langan* CvR VIII 106, *pasibeldė langan* ib 117, *langan krinta* AMickKonr(MPut) 80, *žvelgė langan* ib 81, *žiūri langan* JJanR 148, *Išėjo laukañ (į lauką)* JbL 99, *drįsau išeiti laukan* BlnR 112, *kyštelėjo galvą laukan* Gud-GuzB I 28, *laukan varyti* JJanR 153, *kūliu virsta laukan* TDėdės 118, *išbėgo laukan* VnlU 169, *išsibrukė laukan* ib 66, *išėjo laukan* VnlP 349, 400, *galima... laukan... nubėgti* ib 162, *laukan perkėlė* ib 171, *išsprūdo laukan* CvR VIII 118, *nesiruošė laukan* ib 133, *pamatė laukan išvartytus gyvulius* ib 203, *šokti laukan* ib 210, *išdumia laukan* ib IX 130, *šovė (spruko) laukan* ib II 176, *išsivadino laukan* ib 113, *išprašė laukan* ZR IV 240, *laukan išmesti* ib I 22, *Išėjęs laukan* ib II 28, *Kam nepatin-ka — laukan!* ib I 76, *lipo laukan* ib II 133, *kiūtina laukan* ib II 133, *kiūtina laukan* ib IV 106, *spūdino laukan* ib I 74, III 98, *lipkite laukan* ib II 130, *dūmas įsigavo vidury didžiosios salės, iš lau-žan suverstų popierių ir knygų* CvR II 153, *liñkañ Rž, Krito miegan* TDėdės 42, *išvežė... miestan* CvR VIII 142, *atklydo miestan* MntvR 165, *grįšiu... miestan* JJanR 91, *drožk miestan* VnlP 57, *buvo išvažiuavę miestan* ib 43, *išvežė miestan,* ib 32, *subėgo miškan* JbL 100, *nebijai... eiti miškan* TDėdės 33, *miškan įsisuko* LGR 205, *laikas būtų įstatyti jį mokslan* CvR VIII 137, *nagan imti* JbL 100, *nagan paimsiu* VnlP 39, *išeik... orañ* JbL 100, *orañ išėjo* Bien, *eik oran* BlnR 165, *kilstelėjo jį oran* CvR II 200, *oran pakėlė* VnlOb 90, *nueisiu paštan* VnlU 62, *suvaryti ožio ragan* VnlP 23, *įėjęs restoranan* CvR VIII 206, *buvo įrašytas... kandidatų srašān* ib 130, *siūlan žiūrėdama* CvR VIII 151, *sklastyman... perskyrė plaukelius* ib 143, *gnybdama skruostan* ib 118, *vargan... įstūmėt* VnlU 157, *išneštas sodan* CvR VIII 203, *stalañ (į stalą) neša* JbL 99, *stieban... kopia* AMickKrS(MPut) 15, *pradėjo kirsti stiklan* CvR VIII 107, *ėmė kabinetis stogan* ib II 167, *kėlė stulpan* Gud-GuzKIt 56, *atstatęs šonan* VnlP 82, *žvilgtelėjęs šonan* CvR II 175, *Pavaręs... šonan* ib 188, *Tik, žiūriu, šonan įisai, šonan* Gud-GuzKIt II 13, *atsigrėžė vienān šonan* CvR VIII 88, *pasviro šonan* ib 67, *Žvilgtelki... trobų tarpan* JJanR 132, *Kažin kad pamėginus teisman?*

VnIP 187, *ėjo tvartan* CvR VIII 115, *išėjo tvartan* ib 118, *įsileis-*
dama tvartan ib 212, *universitetan* (mokslus einančiam sūnui)
pinigų davė VnIP 13, *urvan uždarys* MntvR 154, *vardan* (priel. su
kilm. linksniu) CvR IX 251, *vargan...* *įstūmėt* VnIU 157, *akys...* *įdubo*
veidan ib VIII 100. *Žvelgs veidan* ReimTž 27, *švysčioja veidan*
SNērP I 268, *Baltą žąsį kelia Aukso vežiman* SNērP I 260.

ia kamienas

kvietė... *užėiti...* *darželin* LGR 268, *Ateik...* *darželin* ib 174,
krinta jūros glėbin VnclOb 188, *suėmė glėbin* CvR VIII 61, *kvies-*
damas... *glėbin* ib 207, *paėmęs glėbin* ib II 184, *gonkelin...*
einu LGR 205, *įvertė guolin* CvR II 117, *kailin gavo* Bd, *įvedę ir*
veidrodžių kambarin CvR VIII 98, *Laimink...* *Tolimajan kelelin*
LGR 186, *krepšin įsidėjęs* CvR VIII 138, *liūdesin ginė* ib 132,
nevaryk... *medžiañ* (miškan) JbL 100, *ėjo miestelin* CvR VIII 38,
traukė miestelin ib 84, *Miestelin* (išvažiavo) VnIP 57, *važiuos mies-*
telin CvR VIII 119, *miškelin...* *nevaikščiodavo* VnIP 82, *Mės purvy-*
nėlin LGR 188, *pasileido slėnin* CvR VIII 7, *tōlin* (: *tōlis*) Rž, *to-*
lin vykti MPutSv 75, *pasikinkęs palvį vežimėlin* MntvR 188, *sukasi*
upės vidurin BlnR 94, *įbėgo vieškelin* CvR VIII 93, *įgrūdo ži-*
dinin Gud-GuzKIIt II 227, *žyggin keltis* LGR 127, *stojo žyggin* ib 261,
Tan žodin (sakant kam tą žodį) *atidarė* JbL 100, *Tan žodin* (į tuos
jo žodžius, į tai) *tarė* ib, *Ar čia įrėdin* (laiku, vietoje, kaip reikiant,
įrėdinai) *kalbi?* Šts, *nueina paežin* TDėdės 64, *Terkšterėju* (numetu)
paežin JJanR 90, *rodydamas...* *pakaušin* CvR VIII 144, *važiuosiq...*
Panevėžin VnIP 44, *pasaulin išsiveržia* MntvR 60, *sukvietė...*
ekstra posėdin VnIP 128, *išsivilko prieangin* ib 53, *pasistumiam*
priekin Gud-GuzB I 319, *Priekin, broliai!* MntvR 231, *išėjo prie-*
kin CvR VIII 231, *priekin pasidavęs* (žengęs, paėjęs) ib 48, *atkišda-*
ma priekin smakrą CvR IX 67, *įsižiūrėdamas priekin* Gud-GuzKIIt II
47, *žygiuosim...* *priekin* LGR 34, *ves...* *priekin* ib 234, *žengtų*
priekin ib 281, *Mes dabar puolam, mes dabar priekin* ib 114, *žen-*
giau... *žingsnį priešakin* MPutA I 167, *sandėlin uždaryti*
Gud-GuzKIIt II 38, *įbruko...* *užantin* ib 194, *pernešė...* *užkrosnin*
CvR VIII 179, *traukdami užpakalin savo pagalius* BlnR 184, *užuod-*
arbin išėjo ib 189, *įsėdęs garlaivin* CvR VIII 66, *išbėgusi tarp-*
durin JJanR 172, *nuėjo Puodžiūnkiemin* VnIP 32.

o kamienas

važiuoja Argentinon rš, *puolėm atakon* LGR 116, *nupuolė*
aslon CvR VIII 107, 117, *sviedė...* *pirties aslon* ib II 176, *reikėjo*
bristi balon ib 70, *įbrukdavę burnon* ib VIII 53, *sukišęs burnon*
ib 230, *Bert dirvon* LGR 256, *dirvon nepabertas grūdas* MntvR 50,
vienon dūdon... *pučia* VnIP 96, *samanas duonon kepe* JbL 100,

net gabanõn riečia (kai labai sopa pilvą) Vs, *Imk mano galvon* (aš atsakau) JbL 100, *įstrigo galvon* VnIP 79, *kraudamas berniuko galvon* CvR VIII 140, *muša... galvon* Gud-GuzKIt II 43, *Narstosi bangelės Jūrų gilumon* SNērP I 264, *Vykim kryžiuotį, vykim jo gūžton* LGR 116, *saulė leidžias jūron* ib 99, *kakton* ib 71, *įsimaišė kalbon* VnIP 88, *sulipo kalvon* CvR VIII 136, *Rišk... krūvon* Gud-GuzKIt II 10, *Kovon, draugai!* SNērP I 201, *Kovon mus kelia* VnclOb 187, *įsisuko kupeton* CvR VIII 103, *lākton lenda* JbL 100, *lygion lankon* Ad, *Liejyklon... suvirto* MntvR 259, *Lietuvon atves* LGR 111, *Juro lūšnon susitelkė* CvR VIII 30, *išvedė... mokyklon* ib 143, *įnešą mokyklon* ib 158, *nesiruošė mokyklon* ib 157, *linkdavo motinon* ib 32, *atvarant pievon* JbL 99, *Dalgelė pievon, žiburėlis sienon* ib 100, *Paleidžiau (paleidau) arklius... ton pievon* ib, *nepaleisdavo pasiganyti pievon* CvR II 75, *salkon... pareidavo* MntvR 199, *lašai paptelėjo... sienon* CvR VIII 106, *atmušė sienon* ib 192, *besiruošdami persikelt naujai suplanuoton sodybon* ib 49, *žieves sriubon virę* JbL 100, *veda Komunizmo švieson* LGR 279, *amžinon taikon teranda tautos kelią* ib 60, *atėjo talkon* VnIP 33, *Tamson įsigūžusi* (LGR 220, *tiesõn šaukė* JbL 100, *žiūriu tolumon* MntvR 90, *kelias mirga tolumon* SNērP I 264, *Įgabenk trobon* Š, *Įėjo trobon* Gud-GuzKIt II 185, *kad... nepasklistų... viešumon* MPutA II 63, *Jo vieton... paskirtas* VnIP 165, *žiūrėdama vienon vieton* ib 159, *jo vieton deda šaukštą* TDėdės 10, *padėk vieton* Gud-GuzKIt II 11, *atsavõn* (=atsavoj!) „atskirai“ Lš.

io kamienas

pradėjo leistis... apačion VnIP 140, *skubėjo apačion* BlnR 66, *įlįsti gimnazijon* CvR II 134, *žalion girion... įlėkęs* LGR 183, *įsimetė kojon* CvR II 113, *įsveržia pirkion* JJanR 159, *vergijon varėsi* SNērP II 259, *sugrįžo atgalion* Aru 17, *atgalion negrįš* Nč, *atgalion nusvirduliavo* AMickKonr (MPut) 61, *Atgalion... atsigręžt neleis* SNērP II 228, *Grižkiva... atgaliona* Klvd 264.

ė kamienas

ištraukia aikštėn BlnR 261, *Paleidžiau (paleidau) arklius aliksnynėn* JbL 100, *aukštybėn! vilioja* SNērP II 14, *Eik, mesk dešinėn* JbL 100, *pasuko... dešinėn* VnIP 11, MPutA II 40, *eini dirbtuvėn* MntvR 130, *Eikit draugėn* (kur visa draugė yra) JbL 100, *draugėn sujungtos... rankos* MPutA III 203, *praktinė veikla ir teorinė mintis turi susilieti draugėn* trš. *Sujunkime draugėn* ib, *susitelkdavo draugėn* CvR VIII 201, *susiplakė draugėn* ib 192, *eilėn* Rž 70, *skverbias erdvėn* JJanR 64, *gatvėn... pasipylė* CvR VI 138, *Sviedžiu paslapties gelmėn* JJanR 49, *paskendo gelmėn* ib 172, *gel-*

mėn įsirausę MPutSv 15, *gelmėn grimzdo* VnclOb 164, *nukrito ežero*
gelmėn ib 174, *gerklėn* Rž 70, *tiesiame tautos gerovėn kelią*
 LGR 227, *gyvybėn kelias* (keliasi, kyla) ib 142, *Eik, mesk... kairėn*
 JbL 100, *pasisuko kairėn* ŽR II 409, *išsiruošė... kelionėn* CvR VIII
 78, 66, *pasiruošė kelionėn* ib 179, *pasiruošė tolimon kelionėn* ib
 234—235, *įsido... kertėn* VnIU 51, *kertėn numetė* CvR VIII 207,
kišenėn dedas JbL 99, *subruko kišenėn* CvR IX 197, *įsigrūdo ki-*
šenėn ib II 184, *bėgsiu krautuvėn* VnIP 119, *patekęs žaislų krau-*
tuvėn CvR II 214, *Taručio krūtinėn tvino kažkoks džiugus nerimas*
 ib VIII 46, *skverbėsi krūtinėn* ib 201, *buvo beeiņs kūtėn* ib 173,
trokšte trokštu vis nukakti laimėn idealo JJanR 113, *būsi visuomet*
pavyzdžiu gyvu, šūkiu didžiuoju laisvėn ir saulėn SNėrP II 318,
laisvėn riedėjo MntvR 21, *Išeik... lygion lankelėn* LGR 172, *atvežta*
ligoninėn, ji dar kalbėjo CvR II 218, *veš pieninėn* ib VIII 118,
nuvažiavo ton pusėn JbL 100, *linko priešingon pusėn* VnIP 54, *pra-*
dėjo bėgti slėnio pusėn CvR II 162, *betraukiant namų pusėn* ib VIII
 53, *sviedė pusnynėn* Gud-GuzKlt II 42, *pernešti salėn* VnIU 155,
salėn pradėjo veržtis CvR VIII 91, *saulėn kopia* LGR 206, *saulėn*
tiesias ib 151, *Veržias, kyla saulėn* SNėrP II 226, *grįžta sostinėn*
 CvR II 212, *ton stiprybėn įsitrynė* LGR 226, *pažengė šalinėn*
 VnIP 67, *Grįžti tėvynėn* JJanR 139, *Grįžt tėviškėlėn* LGR 133,
tėviškėn ateiti ib 261, *grįžta tėviškėn* VnIU 28, *tiesėn „dešinėn“*
Bien, ateisiu komunistiškon tolybėn MntvR 248, *įsimerkusios toly-*
bėn ŽR I 155, *atsiima trobelėn* VnIU 72, *vadina kraujo upėn*
 JbL 100, *įkrito upėn* JJanR 172, *vaistinėn nešk* VnIP 75, *nuva-*
žiavo į uošvį viešnagėn JbL 100, *viralinėn įėjo* VnIP 81, *įsliuo-*
gė jo (perkūnsargio) *viršūnėn* CvR VIII 202, *įvesdinti visuome-*
nėn ib II 210, *Žagrelėn įkinkytas* LGR 180, *nusirito žemėn* ŽR
 III 92, *numetė žemėn* VnIP 40, *nugriuvo žemėn* TDr IV 193, *že-*
mėn krenta LGR 40, *dunkstelėjo žemėn* CvR II 162, *brinkt žemėn*
Vaižg, Sėsk... žemėn ŽR II 405, *nugulė žemėn* CvR VIII 136, *kniu-*
bo žemėn ib 119, *nulėkė žemėn* BlnR 178, *lyg kiaurai žemėn*
prasmegęs CvR II 25, *Žodžiai virsta darbais ir kaip kirviai smenga lietu-*
viškon žemėn MntvR 100, *Joja žemėn svecimon* LGR 170. *Lipa*
žydrėn JJanR 63, *įsibridęs žolėn* CvR VIII 198, *Nepataikysi*
žvaigždėn JJanR 49, *antklodėn susuptą* VnIP 55, *pabūgęs...*
ežero atkrantėn puolusios vilnies CvR II 68, *atsakomybėn*
traukti Lkž, *Bėgalybėn dangaus nusidriekus kometa* VnclOb 148,
pakliuvęs... lenkų nelaisvėn CvR VIII 13, *perėjo amžinon... nuo-*
savybėn VnIP 16, *perimsime nuosavybėn* ib 71, *turėjo pereiti...*
dvaro nuosavybėn CvR VIII 133, *padangėn pasikėlę* MntvR
 55, *pamatė padangėn kylančią liepsną* CvR VIII 200, *Eikit paežė-*
rėn JbL 100, *nusileidžia pakalnėn* CvR II 227, *nudrožė pakrū-*
mėn VnIP 164, *pamėtyti palubėn* CvR VII 32, *atšovė (atsakė) sau*
panosėn ib 229, *atviliojami paraistėn* TDėdės 22, *kaimiečio pa-*

stogėn patenka LGR 270, *pastogėn sukraut* VnIP 76, *Pažvelgė rūmų pašalėn* ib 63, *priekšlaimėn įėjo* ib 65, *moja užstalėn* CvR IX 122, *sėsti užustalėn* TDėdės 24.

i kamienas

Akin Rž 70, *jo ausin*, *prižėlusion tankios vilnos*, *prasikalė garsas* CvR VIII 45, *nuneštų amžinastin* MntvR 229, *stumia mirtin* JJanR 61, *veidu mirtin atsigrėžęs* SNėrP I 199, *pasmerktas mirtin* ib II 262, *pilin įėjo* LGR 185, *mūs pilin įjojo* AMickKonr (MPut) 75, *einu pirtin* JJan 162, *Vyrai, neleiskim tokiem plepėti?! Šalin!* CvR VIII 129, *Šalin nuo stalo* ŽR I 315, *Šalin iš mūsų tarpo* MntvR 171, *šalin karas* CvR VI 180, *Šalin caro patvaldystę!* trš, *Šalin kapitalizma!* ib, *Eik šalin, eik!* CvR VIII 155, *vos suskubo nubėgti šalin* VnIP 55, *gena... šalin* CvR IX 78, *Pastūmė šalin bliūdėlį* ŽR I 288, *Sumojo ranka senis mano šalin* JbL 100 *Ton šalin* (žvelk) LGR 128 (plg. XVI a. raštų formą *šalina* „šalin“ Mž 279), *širdin ėmės* TPrg, *veržiasi širdin* JJanR 66, *Kovos ugnin veda* VnclOb 186, *skaidrion vilioja ateitin* JJanR 61, *žvilgsnis siekė toli ateitin* VnIP 8, *Praeitin jau kelio nebėra* SNėrP II 321, *Tu krisi pražūtin* VnclOb 187.

(i)u kamienas

Žvalgysis dangun CvR VIII 146, *ąžuolai... stiepėsi dangun* VnIK 14, *kūliu įnirio vidun* CvR VIII 117, *suėjo vidun* ib 210, *pasileido vidun* ib 232, *neįsileisti... vidun* JbL 100, *vidun pažvelgti* SNėrP II 48, *Prašau vidun* VnIP 171, *Ugnis prasimušė viršun* Lkž, *veržės viršun* BlnR 162, *viršun pažvelgė* AMickKonr (MPut) 19, *stiepės viršun* Prg, *viršun išmės* ib (plg. *viršun*, vartojamą kaip prielinksni: *Burbulai kyla viršun vandens* Lkž.), *aplinkun* „aplinkui“ N, *buvo nuvažiaavę Karaliaučiu* VnIP 8, *Važiuoju sodžiu* JJanR 173, *Ga ga ga gadena žąsys vasarojun* Š, *pažiūrėjo į subridusius vasarojun galvijus* VnIP 40, *paviršiu* lipa AMickKonr (MPut) 14.

Priebalsinis kamienas

įbrido vandenin VnIU 99, *Ašarėlės sūrios Krito vandenin* SNėrP I 267, *papoškėdavo vandenin* VnIP 98.

Duotieji pavyzdžiai rodo, kad (bent grožinės literatūros kūrinių kalboje) iliatyvai daugiausia vartojami tokių konkrečios reikšmės daiktavardžių, kurių dideliu vartosenos dažnumu pasižymi ir kitas su vietos reikšme susijęs linksnis — būtent inesyvas. Tokių daiktavardžių iliatyvų pavyzdžiais gali eiti šie: *būtan*, *daržan*, *ežeran*, *kūiman*, *kieman*, *kraštan*, *krūman*, *miėstan*, *miška*, *sōdan*, *tvārtan*, *urva*, *daržėlin*, *gārlaivin*, *kambarin*, *krėpši*, *purvynėlin*, *vežimėlin*, *pasāulin*, *prieangin*, *sāndėlin*, *užan*.

ūžkrosnin, ūžpdurin, āslōn, bālon, diřvon, galvōn, gūžtōn, jūron, lankōn, mokỹklon, pīevon, trobōn, gīrion, piřkion, gātven, gerklēn, kūtēn, sālēn, ūpēn, viršūnēn, pakalnēn, pakrāmēn, palubēn, pastógēn, ūžstalēn, akiņ, ausiņ, piliņ, pirtiņ, ugniņ, sōdžiun, vadeniņ ir t. t. Dažniausiai tų daiktavardžių jau ir pats vardininkas turi tam tikros vietos reikšmę.

Tačiau iš viso to dar negalima daryti išvados, kad kalboje nėra polinkio vartoti abstrakčios reikšmės daiktavardžių iliatyvų. Jau vien grožinės literatūros kūrinių kalba rodo, kad lygiagrečiai su konkrečios reikšmės daiktavardžių iliatyvais vartojami (tiesa, žymiai rečiau) taip pat ir abstrakčios reikšmės daiktavardžių iliatyvai, pvz.: *miegaņ, mōkslan, gyvēniman, liūdesiņ, kalbōn, šviesōn, taikōn, tamsōn, tiesōn, viešumōn, gerōvēn, gyvūbēn, lāimēn, lāisvēn, rūstībēn, stiprībēn, atsakomībēn, begalībēn, nelāisvēn, nuosavūbēn, mirtiņ, amžinastin, ateitiņ, praeitiņ, pražūtiņ* ir t. t.

Zodžiu, pats daiktavardžių leksinės reikšmės pobūdis (jos konkretumas ar abstraktumas) dar nenulemia iliatyvų vartosenos galimumo ar negalimumo: nuo reikšmės pobūdžio pareina tiktai pats vartosenos dažnumas. O šiaipjau potencialiai iliatyvas ir grožinės literatūros kūrinių kalboje yra įmanomas beveik kiekvieno daiktavardžio. Tatai, savo ruožtu, rodo šio linksnio gajumą, kurį palaiko, matyt, toji aplinkybė, kad iliatyvas tebėra gyvas linksnis pačioje liaudies šnekamojoje kalboje — dideliame rytų aukštaičių tarmių plote. Taigi, kol iliatyvas teberodo tokį gajumą bent grožinės literatūros kūrinių kalboje, negalime laikyti jo mirusiu ar suprieveiksmėjusiu ir apskritai literatūrinėje kalboje, nors, pavyzdžiui, mokslinės literatūros veikalų, taip pat laikraščių kalboje jis labai retai vartojamas.

Kaip didžiai klystama, teigiant, kad daiktavardžių iliatyvo formos literatūrinėje kalboje esančios suprieveiksmėjusios, rodo jau vien toji paprasčiausioji aplinkybė, kad grožinės literatūros kūrinių kalboje su jomis visiškai įmanomi ir vartojami pažyminiai: a) derinamieji (taip pat iliatyvo forma išreikšti) ir b) nederinamieji, pvz.:

a) *vienaņ balsaņ, savaņ kraštaņ, kraštaņ užkerētan, minkštaņ krėslan, vienaņ šōnan, tolimājan kelēlin, vienōn dūdōn, lygiōn lankōn, tōn pīevon, naujai suplanūoton sodūbon, amžinōn taikōn, vienōn viēton, žaliōn gīrion, tolimōn keliōnēn, lygiōn lankēlēn, tōn pūsēn, priešingon pūsēn, tōn stiprībēn, komunistiškon tolībēn, lietūviškon žēmēn, žēmēn svecimōn (=svetimōn), amžinōn nuosavūbēn, tōn šaliņ „ton pusēn“, skaidriōn ateitiņ;*

b) *tėviškės arūdōn, mano balsaņ, Papievio kiemaņ, mūs kiemaņ, kandidatų sgrašaņ, aukso vežiman, jūros glėbiņ, veidrodžių kambariņ, pirties āslōn, mano galvōn, jūrų gilumōn, jo gūžtōn, Juro lūšnōn, Komunizmo šiesōn, jo viēton, paslapties gelmēn, tautos gerōvēn, Taručio krūtīnēn, lāimēn idealo, slėnio pūsēn, kraujo ūpēn, jo viršūnēn, ežero atkrāntēn, begalībēn dangaus, kaimiečio pastógēn,*

rūmų pašalėn, jo ausiñ, mano šaliñ „mano pusėn“, kovos ugniñ.

Pažyminys (derinamasis ar nederinamasis) potencialiai įmanomas prie kiekvienos iliatyvo formos, kol ji nėra išėjusi iš daiktavardžio kategorijos. Ir, priešingai, kai tik kuris iliatyvas ima prieveiksmėti, su juo vartojamų pažyminių kiekis mažėja. Negalėjimas turėti derinamųjų pažyminių jau rodo tam tikrą adverbializacijos laipsnį. Jokių pažyminių vartoseną neįmanoma, kai iliatyvas visiškai perėjęs į prieveiksmį.

Pavyzdžiui, labai ribota pažyminių vartoseną su tokiais iliatyvais, kaip *prieikin* (*Išėjo Jonas prieikin ir sako* Bien.), *priešakiñ* (*Per atostogas aš ištesėjau savo pasiryžimą ir žengiau gerą žingsnį priešakiñ* MPutA I 167.), *užpakaliñ* (*Visi trys išsitempė, traukdami užpakalin savo pagalius* BlnR 184.), *viduñ* (*Tuojau, tuojau! — atsiliepė iš tamsos Antanas ir su pilnu vandens kibiru įbėgo viduñ, į savo kambarius* VnIP 53.), *viršuñ* (*Viršuñ pažvelgė, regi kažką blankų — Kažkas iš krotų tiesiai žemėn ranką* AMickKonr (MPut) 19.).

Nors šie iliatyvai daugiausia vartojami be jokių pažyminių, tačiau su jais tebėra įmanomi nederinamieji (ypač kilmininkiniai) pažyminiai. Be to, šalia tų iliatyvų vartojami ir kiti to paties žodžio linksniai ta pačia leksine reikšme. Tokiu būdu iliatyvai čia dar nėra visiškai atitrūkę nuo daiktavardžių, o tik atsidūrę tarpinėje stadijoje tarp daiktavardžių ir prieveiksmių.

Tiriant iliatyvo santykį su prieveiksmais, pastebima tokių šio linksnio prieveiksmėjimo tendencijų, kurios yra būdingos ir kitų linksnų (jų tarpe — inesyvo) prieveiksmėjimui. Arčiausiai priartėja prie prieveiksmių paprastai tokie iliatyvai, kuriais reiškiami labiausiai apibendrinti ir abstrahuoti erdvės ir vietos santykiai, pvz.: *laukañ* (*Nieko nepešė, žmonės spūdino laukan* ŽR III 98.), *orañ* „laukan“ (*Ir išėjo visi oran apsidairytų* TPrg.), „aukštyñ“ (*Jis (vaikas) verkia, netekęs jėgų, bet ir vėlei. Už siūlo jis aitvarą oran pakėlė* VnclOb 90.), *aikštėn* (*Beletristas renka iš draugijos gyvenimo labiaus atsižymėjusius apsireiškimus ir visus, lig tam laikui išmėtytus ir užsislėpusius, ištraukia aikštėn...* BlnR 261.), *dešinėn*, *kairėn* (*Ir abi moterys, parėjusios namo, užlipo į bendrą verandą ir, viena kitos nesupratusios, persiskyrė: Jonienė pasuko į savo pusę — kairėn, Antanienė į savo — dešinėn* VnIP 11.), *draugėn* (*Atsitikdavo lyg kerštui, kad visos liepsnelės susitelkdavo draugėn ir imdavo susikabinusios šokti kur nors ant stogo* CvR VIII 201.), *tiesėn* „dešinėn“ (*Suk arklių tiesėn* Bien.), *žemėn* „žemyn“ (*Nebepasijuto, kaip trepais nusirito žemėn...* ŽR III 92.), „ant žemės“ (*Jonas Puodžiūnas apsidairė, prisiartinęs prie gardinio ir, dar kartą apsidairęs, ar kas jo nemato, blinkt, ir numetė žemėn viršutinę kartį* VnIP 40.), *šaliñ* (*Lygauk koki mažmožį, o patyliais paklausk raštų, pasakyk mano pavardę, jog aš tavo siunčiau, spėriai atpirksi, atlikęs spruk šalin, kad kas iš šalies nenužleibtų* ŽR I 50.).

Kad reikšmės bendrumas ir atitrauktumas lemia iliatyvo prieveiksmėjimą, akivaizdžiai rodo formos *žemėn* vartoseną. Tuo atveju, kai *žemėn* reiškia „žemyn“, turime prieveiksmį, vartojamą tam tikram vietos-erdvės

santykiui reikšti, ir su iliatyvu čia neįmanomas joks pažyminy (ne tik derinamasis, bet ir nederinamasis). Kai *žēmēn* reiškia „paviršiun, kuriuo vaikščiojame; ant žemės“, taip pat nevartojami jokie pažyminiai, todėl ir šiuo atveju iliatyvas laikytinas prieveiksniu. Jo prieveiksmiškumą čia lemia pats reikšmės bendrumas, jos atitrauktumas, o jau nuo to priklauso iliatyvo nelinkimas turėti pažyminių. Iliatyvinis prieveiksminis *žēmēn* čia apibendrintai sakomas ir tada, kai turimas galvoje ne konkrečios žemės paviršius, o apskritai paviršius, kuriuo vaikščiojama — grindys, grindinys, laivo bliktis ir t. t.

Abiem čia minėtais atvejais iliatyvo prieveiksmėjimą lengvina ir pati jo kaip linksnio reikšmė. Iliatyvas, kaip ir inesyvas, jau iš prigimties yra susijęs su prieveiksminiams būdingų vietos-erdvės santykių reiškimu. Tad, reikšdamas šiuos santykius, jis ir suprieveiksmėja greičiau, negu tie linksniai, kurie iš prigimties nėra susiję su prieveiksminiams būdingomis reikšmėmis.

Šalia visų čia suminėtų prieveiksmėjančių ir suprieveiksmėjusių iliatyvų vartojama, kaip jau buvo matyti, ir atitinkamų to paties žodžio inesyvų, kurių santykis su prieveiksminiais yra beveik tokio pat laipsnio, kaip ir iliatyvų, pvz.: *prīekyje, priešakyjē, užpakalyjē*, kaip ir *prīekin, priešakiñ, užpakaliñ*, tik nedideliu palyginti laipsniu priartėję prie prieveiksminių; *laukē, orē*, kaip ir *laūkañ, orañ*, beveik visiškai virtę prieveiksminiais; *aikštēj* „matomoj vietoj; viešumoj“, *dešinēj, kairēj, draugēj, tiesēj* „dešinėj“ *Bien, žēmēj(e)* „ant žemės; paviršiuje, kuriuo vaikščiojama“, kaip ir *aikštēn, dešinēn, kairēn, draugēn, tiesēn* „dešinēn“, *žēmēn*, daugiausia atsidūrę tarpinėje stadijoje tarp daiktavardžių ir prieveiksminių, todėl kalbininkų dažnai laikomi prieveiksminiais. Forma *šaltīj* „šalia“, kaip ir *šaliñ*, visiškai suprieveiksmėjusi. Ir pagaliau *vidujē, viršujē (vidūj, viršūj)*, kaip ir *viduñ, viršuñ*, vartojami be jokių pažyminių bendriausiems vietos-erdvės santykiams žymėti, taip pat yra virtę prieveiksminiais.

Skyrium minėtini individualios darybos iliatyviniai prieveiksminiai, visiškai atitrūkę nuo kaitomųjų kalbos dalių, pvz.: *liñkañ* (vartojamas postpoziciškai) „linkui“ Rž, *numiēn (numie + postpozicinis n)* „namo“ Pgr, *aplinkun* „aplinkui“ (*A p l i n k u n k l a j o t i* N.), *atgaliōna* „atgal“ (*G r i ž k i v a, b r o l y č i a i, a t g a l i o n a* KlvD 264.), *atgaliōn* „t. p.“ (*K a i p i š ē j o s p i e č i u s i š a v i l i o, t a i j a u a t g a l i ō n n e g r i š* Nč.)²¹, *atsavōn* „atskirai“ (*K a i n u e i s i g r i o v i o k a s t i, t a i d ē k d e r n a s a t s a v ō n* Lš.), *atvirsčiun* „atbulai, atžagariai, atvirsčiomis“ XVI a. raštuose, *īrēdin* „laiku, vietoje, kaip reikiant“ J (*A r č i a ī r ē d i n (ī r ē d i n a i) k a l b i?* Šts)²², *pāskuñ (<pasku (pasaku) + postpozicinis n)* „pāskuī“ Pgr.

Kai kurie šių individualios darybos iliatyvinių prieveiksminių (pvz.: *liñkañ, aplinkun, atgaliōna, atgaliōn, atsavōn*) jau yra tiek nutolę nuo kaitomųjų žodžių, kad kartais sunku pasakyti, iš kurios linksniuojamosios kalbos dalies jie išriedėję (iš daiktavardžio, būdvardžio ar net įvardžio?).

²¹ Plg. čia taip pat *atgaliōnai* „atgal“ J.

²² *īrēdin* galėtų būti sutrumpėjęs (?) ir iš ta pačia reikšme žemaičių vartojamo formanto *-ai* prieveiksminio *īrēdinai* arba iš kokios kitos formos.

Tokiu būdu matyti, kad daiktavardinių iliatyvo kilmėsrieveiksmių dabartinėje lietuvių kalboje palyginti nedaug yra. Jie čia nepasižymi nei produktyvumu, nei formų gausumu, nei didesniu paplitimu. O toji aplinkybė taip pat rodo, jog laikyti iliatyvą lietuvių literatūrinėje kalboje ir visose tarmėse, išskyrus rytų aukštaičius (ir artimuosius jų kaimynus), suprieveiksmėjusiu, būtų visiškai neteisinga. Jeigu šis linksnis čia būtų suprieveiksmėjęs, tai turėtume daugybę iliatyviniųrieveiksmių, nes, kaip patvirtina dar ir mūsų dienomis rytų aukštaičių tarmių faktai, iliatyvą turi kiekviena linksniuojamoji kalbos dalis (potencialiai tarmėse įmanoma kiekvieno linksniuojamojo žodžio iliatyvo forma). O iš tikrųjų tiek rytų aukštaičių tarmėse, tiek tose tarmėse, kur iliatyvas visai išėjęs iš linksniavimo sistemos, tiek pagaliau pačioje literatūrinėje kalboje iliatyviniųrieveiksmių yra labai ribotas kiekis, ir jais čia vienur, čia kitur eina dažniausiai tos pačios formos. Taigi galima kalbėti ne apie iliatyvo linksnio, ištiesai paimto, o tik apie atskirų jo formų suprieveiksmėjimą tose tarmėse, kur iliatyvas išėjęs iš linksniavimo sistemos, ir literatūrinėje kalboje²³.

Patys konkretūs kalbos faktai (pavyzdžiui, daiktavardžių iliatyvo kilmėsrieveiksmių negausumas) rodo, kad iliatyvas kaip linksnis ne tiekrieveiksmėja, kiek nyksta, užleisdamas vietą prielinksnio *į* ir galininko konstrukcijai. Daugelyje tarmių, taip pat kai kuriose literatūrinės kalbos rūšyse (mokslo veikalų, publicistikos, reikalų raštų, ir t. t. kalboje) jis beveik išnyko, palikdamas kai kurias sustabarėjusias formasrieveiksmio kategorijoje.

Tačiau gausūs pavyzdžiai parodė, kad grožinės literatūros kūrinių kalboje šis linksnis tebėra gyvas, ypač turint galvoje daiktavardį, būdvardį. Daugelis grožinės literatūros kūrėjų iliatyvą vartoja kaip sinoniminę priemonę prielinksnio *į* ir galininko konstrukcijai pakeisti. Iliatyvo vartoseną grožinės literatūros kūrinių kalboje motyvuota stilistiškai. Iliatyvas šalia minėtos konstrukcijos praplečia gramatinės sinonimikos galimumus grožinės literatūros kūrinių kalboje, pagausina ritmomelodines priemones eiliuotinėje poezijos kalboje, taip pat suteikia vietinio kolorito kūrinio veikėjų kalbai.

Kad iliatyvų vartoseną grožinės literatūros kūrinių kalboje, o kartu ir pačioje literatūrinėje kalboje stilistiškai yra motyvuota, galima parodyti konkrečiais pavyzdžiais.

Iliatyvines konstrukcijas, kaip tam tikrus sintaksinius sinonimus (turint galvoj literatūrinėje kalboje šalia iliatyvų plačiau vartojamas prielinksnines konstrukcijas), ypač meistriškai vartoja mūsų poetai, pvz.: *Jau priešas pasmerktas m i r t i n — Veltui dar spirtis bando. O mūsų pergalė artyn Sparnais galingais skrenda* SNèP II 262. *Baltą žąsį kelia Aukso v e ž i m a n: Vežkitės martelę, Dukružėlę man!* SNèP I 260. *Ašarėlės sūrios krito v a n d e n i n — Jos mane užbūrė Kerinčia ugnim ib* 267. *So-tiems gamta svajones tveria, Skaidrion vilioja a t e i t i n, O jis... ant*

²³ Suprieveiksmėjusių atskirų iliatyvo formų, žinoma, yra ir tose tarmėse, kur šis linksnis išlikęs linksniavimo sistemoje.

kaklo virvę neria, Nes badas stūmia jį mirtin JJanR 61. *Isako pulti kartot neteko: Sokom kaip vienas, puolēm atakon* LGR 116.

Kiek čia duotuose pavyzdžiuose stilistiškai, ritmomelodiškai yra motyvuota iliatyvų vartoseną, galima matyti jau vien pamėginus iliatyvus pakeisti prielinksninėmis konstrukcijomis. Jeigu čia tik trumputės teksto atkarpėlės — atskiri sakinukai rodo tą iliatyvų stilistinį, ritmomelodinį motyvavimą, tai kontekstas (kurio čia vietos taupymo sumetimais nėra neduodama) dar ryškiau tai pailiustruotų. Žinoma, rašytojo talentas ir prielinksninės konstrukcijos gali padaryti ne mažiau gyvas, vaizdingas ir skambias už iliatyvines. Bet jos ne visuomet vienos antras gali pakeisti.

Iliatyvais dėl jų palyginti glaudaus semantinio ryšio su prieveiksmiais dažnai, kai kalbos kontekstas to reikalauja, išreiškiami bendresni, abstraktesni ir subtileresni vietos santykiai, negu prielinksninėmis konstrukcijomis, pvz.: *Tokios kalbos Tarutį dar labiau liūdesin ginė* CvR VIII 132. *Dangiškai žydros jo akys... žiūri prieš save, išimerkusios tolybėn* ŽR 155. *Ir vėl dainų šalis gyvybėn kelias* LGR 142. *Sykiu su jos (Monikos) dejavimo žodžiais pradėjo kirsti stiklan ledai. Keli gabalėliai nupuolė aslon* CvR VIII 107. *(Monikos) akys dar giliau įdubo veidan* ib 100. *Juras pasakodavo visu patyrimu iš astronomijos, kraudamas berniuko galvon tas negausias mokslo tiesas, įgytas jo atsitiktinai, iš laikraščio* ib 140. *Berniukas, sukišęs burnon kumštelę, žiūrėjo čia į karvę, čia į tėvą* ib 230. *Visi trys išsitempė, traukdami užpakalin savo pagalius* BlnR 184. Plg. čia taip pat liaudies šnekamosios kalbos pasakymą *Pilvą taip sopa, kad net gabanōn riečia* Vs.

Prielinksninės konstrukcijos šiuose pasakymuose be reikalo savotiškai sudaiktintų reiškiamus vietos santykius, padarytų juos ne tokius apibendrintus ir subtilius, kaip kad jie pasakomi iliatyvais.

Kitais atvejais iliatyvai grožinės literatūros kūrinių kalboje vartojami, norint išvengti prielinksninių konstrukcijų susidūrimo arba kitų kalbos skambumui kenkiančių reiškinių (aliteracijos, disonanso ir t. t.), pvz.: *Ji (Monika) matė vyresniojo vaiko, Kaziuko, šviesią galvą, pasinėrusią pievoje, ir galvojo, kad laikas būtų įstatyti jį m o k s l a n* CvR VIII 137. *ji buvo pasukusi į k a l n a n vedantį vieškelį* ib II 108. *laukia tik progos įlįsti g i m n a z i j o n į jo vietą* ib 134. *Mačiusiųjų paskalu, dūmas įsigavo vidury didžiosios salės, iš l a u ž a n suverstų popierių ir knygų* ib 153. *Vienas pats tėvas pernešė negyvą sūnų už k r o s n i n, į atitrauktą lovą* ib VIII 179. *Ant kelių, viešelių išstatė jie sargybas, užėmė valsčių būstines ir telkiasi į pulkus eiti* K a u n a n ib 236. *Anksti ryte Darulis atsikėlęs suvalgydavo pusryčius prastus ir, pasikinkęs palvį v e ž i m ė l i n, į darbą išvažiuodavo niaurus* MntvR 187—188. *į... seminariją* K a u n a n nuvešime VnIP 31.

Kartais apstabarėjęs, bet visai nesuprieveiksmėjęs iliatyvas su kai kuriais veiksmazodžiais sudaro frazeologinius junginius, vartojamus tiek šnekamojoje, tiek rašomojoje kalboje. Tokiuose junginiuose apstabarėjusio iliatyvo paprastai nelinkstama arba nėra neįmanoma pakeisti prielinksninėmis konstrukcijomis. Plg. junginius: *traukti tiesōn, patraukti tiesōn,*

traukti atsakomýbén, patraukti atsakomýbén, pereiti nuo savýbén ir t. t.

Visa tai pakankamai aiškiai rodo, kad iliatyvo vartoseną dabartinėje kalboje, ypač grožinės literatūros kūrinių kalboje ne tik stilistiškai, ritmo-melodiškai motyvuota, bet kartais iliatyvas nė negali būti pakeistas prielinksnio *į* ir galininko konstrukcijos.

Tais būtent sumetimais ir neatsisako nuo iliatyvo formos daugelis grožinės literatūros kūrėjų. Ypač dažna iliatyvų vartoseną pasižymi Petro Cvirkos raštų kalba, nors gimtojoje rašytojo tarmėje šis linksnis ir nėra gyvas.

Palyginti intensyvios iliatyvo vartosenos pavyzdys Petro Cvirkos raštų kalboje akivaizdžiai rodo, kad dideliame tarmių plote ir iš dalies rašomojoje kalboje nykstantis ar visai išnykęs gramatinės sandaros reiškinys (turime galvoje iliatyvą), grožinės literatūros kūrėjo pavartotas stilistiniais sumetimais, atgyja ir sužėri naujomis spalvomis. Taigi *į* gyvą iliatyvo vartoseną grožinės literatūros kūrinių kalboje nieku būdu negalima žiūrėti kaip *į* nykstančios formos dirbtinį gaivinimą, nes šiuo linkniu, meistriškai vartojamu, čia praturtinama grožinės literatūros kūrinių sintaksė, tam tikrais atvejais bendriau (kur to reikia), ekspresyviau ir subtiliau nusakomi vietos santykiai sakinyje.

Tačiau ir gausiai iliatyvą vartojančių rašytojų kūrinių kalboje daug dažnesnė yra prielinksnio *į* ir galininko konstrukcija, kuri, rodydama nepaprastą gajumą dabartinėje lietuvių kalboje ir tolydžio turtėdama naujomis reikšmėmis, taip pat įgydama vis naujų funkcijų, jau daug kur tarmėse ir rašomojoje kalboje yra pakeitusi ir išstūmusi senąją iliatyvą. Šios konstrukcijos ir iliatyvo konkurencija tebevyksta ir mūsų dienomis dažniausiai pirmosios naudai. Jeigu prielinksninė konstrukcija ima viršų ir grožinės literatūros kūrinių kalboje, tad nėra jokios abejonės, jog iliatyvas ir joje ilgainiui kaip gyvas linksnis turės išnykti, čia retesniais atvejais pereidamas *į* prieveiksnius, čia dažniausiai užleisdamas vietą prielinksnio *į* ir galininko konstrukcijai.

Abi šios tendencijos (iliatyvų prieveiksmėjimas ir jų nykimas) yra pakankamai ryškios dabartinėje lietuvių kalboje. Kalbant apie iliatyvo raidą, nieku būdu negalima tų tendencijų suplakti. Vien prieveiksmėjimu iliatyvo likimas lietuvių kalboje nepaaiškinamas, nes pats šio linksnio prieveiksmėjimo procesas nėra intensyvus ir visiškai suprieveiksmėjusių iliatyvo formų, kaip jau minėta, ne taip jau gausiai yra.

3. Esamasis pašalio vietininkas (adesyvas)

Kaip ir visi vietininkai, adesyvas, reikšdamas vietos santykius ir eidamas sakinyje daugiausia vietos aplinkye, semantiškai ir sintaksiškai taip pat labai priartėja prie prieveiksnių. Juo atsakome *į* klausimus: pas ką, prie ko kas yra, veikia, atsitinka...? Taigi šis linksnis irgi rodo tokius vietos santykius, kurie pabrėžia juo reiškiamo (gramatiškai suprantamo) daikto pašalį, ne vidų.

Manoma, kad daiktavardžių vienaskaitos adesyvas sudarytas iš senojo nepostpozicinio inesyvo (kurio *a* kamieno pavyzdžiais gali eiti su-prieveiksmėjusios formos *artiē*, *tolīē*, *namīē*) ir postpozicijos *-pi* (: *piē* „prie“ Grv, taip pat la. *pie* „prie“ ir *pie-*) <ide. **pei*²⁴.

Tokią būtent darybą nesunku įžiūrėti (*i*)*a* kamieno formose *gaidiep*, *grabiep*, *miškiep*, *tėviep*, kilusiose iš senųjų nepostpozicinių inesyvų **gaidie*, **grabie*, **miškie*, **tėvie* ir postpozicijos *-p(i)*.

Tačiau adesyvą išlaikiusios tarmės ir (*i*)*a* kamieno formose ne visada prieš postpozicinį *-p* turi dvibalsį *ie*: Lazūnuose ir Zietelėj šalia *-iep* pasitaiko ir *-ip*. Pirmąjį žodžio galą (*-iep*) tose tarmėse dažniausiai atvejais turi galūnėje kirčiuojamos adesyvo formos (*arkliep*, *vaikiep*, *veršiep*) ir antrąjį (*-ip*) — ne galūnėje (*brólip*, *sēnip*, *výrip*, *bočiūlip*).

Žodžio galu nuo (*i*)*a* kamieno vienaskaitos adesyvų gerokai skiriasi (*i*)*o* kamieno adesyvai, nes ir pačios tų kamienų daiktavardžių nepostpozicinio inesyvo formos yra buvusios skirtingos. Senąją lietuvių kalbos *o* kamieno daiktavardžių nepostpozicinio inesyvo galūnę yra išlaikiusios adesyvo formos prieš postpoziciją *-p(i)*: *bóbai-p*, *mergái-p*, *momái-p*. Tatai patvirtina kitų ide. kalbų inesyvai: lot. *Romai*, *Romae* „Romoje“, gr. tarm. *Ὀλυμπίαι* „Olimpijoje“, s. sl. *rybě*, *rȋcě*, *nodžě*, *mušě*, kurie kartu rodo, kad lietuvių kalbos *o* kamieno daiktavardžių inesyvo galūnė *-ai* yra labai tolimų epochų palikimas, nes kitose ide. kalbose dvibalsis čia yra buvęs sveikas (lotynų, graikų) arba pakitęs (sen. slavų) jau prieš tūkstantmečius.

Iš viso reikia čia pabrėžti didelį adesyvų, kaip ir kitų postpozicinių lietuvių kalbos linksnių, darybos senumą. Tai mums vaizdžiai rodo kirčiavimas. Šalia formos *rañkai-p(i)* yra forma *mergái-p(i)*. Vadinasi, pati postpozicija šliejosi prie senojo inesyvo dar tais laikais, kai jis buvo išlaikęs senovinį indoeuropiečių kirčiavimą²⁵.

Taigi iš to matyti, kad lietuvių kalbos *o* kamieno daiktavardžių adesyvas tose tarmėse, kur jis iki šiol tebėra išlikęs kaip linksnis, baigiasi *-aip*. Tokį pat žodžio galą čia turi ir *io* kamieno daiktavardžiai, plg. *změjap* (vienaskaitos vardininkas *zmējà* iš baltarusių kalbos *змяі* Aru 33). Lazūnų tarmėje, iš kur paimtas šis pavyzdys, *-ap* adesyve sutrumpėjęs iš *-aip*.

é kamieno daiktavardžių adesyvas baigiasi *-eip*, kur *-ei* prieš postpoziciją *-p(i)* irgi yra ne kas kita, kaip senoji nepostpozicinio inesyvo galūnė, plg. *dešinei-pi*²⁶. Lazūnuose *-eip* < *-ep*.

Kitų kamienų daiktavardžių adesyvų daryba yra gerokai paveikta analogijos procesų. *i* ir priebalsinio kamieno adesyvai paprastai baigiasi *-ip*, *u* kamieno — *-up*: *ugnip*, *širdip*, *akmenip*, *sūnup*. *iu* kamieno daiktavardžių adesyvas vietomis sudaromas pagal *ia* kamieno analogiją, ir jo žodžio galas yra *-ip* šalia įprastinio *-up* (po minkštojo priebalsio).

Didžiai įdomu yra tai, kad, pavyzdžiui, Gervėčių tarmėje adesyvas (taip pat ir aliatyvas) sudaromas ne su postpozicija *-p(i)*, kaip kad Lazūnų

²⁴ J. Endzelīns, Baltu valodu skaņas un formas, p. 143—144 ir K. Būga, Kalba ir senovė, I d., Kaunas, 1922, p. 275.

²⁵ Žr. „Iš K. Būgos palikimo“, „Archivum Philologicum“, t. 1, Kaunas, 1930, p. 66—67.

²⁶ J. Endzelīns, Baltu valodu skaņas un formas, p. 128.

ir Zietelos tarmėse, o su *-k*, pvz.: *a* kamieno: *výriek, paššiek, berniek*; *ia* kamieno: *žvìrblik, kùškik, arklik*; o ir *é* kamienų: *várnak* (<*várnaik*), *vištak, žmonàk* (<*žmonáik*), *mergàk, gérvek* (<*gérveik*), *katèk* (<*katéik*); kamieno: *usnik, aňglik, širdik, žsìk*; (*i*)u kamieno: *karàliuk, sùnùk* || *sūniek*; priebalsinio kamieno: *šunik*²⁷. Tokia postpozicija nepasitaiko nei senuosiuose raštuose, nei kitose tarmėse. Jos kilmei išaiškinti nėra tuo tarpu duomenų nė vienoje baltų kalboje. Tik spėjant galima būtų ją sieti su s. sl. prielinksniu *kъ*, rus. *κ*. Šios postpozicijos kilmė neaiški dar ir todėl, kad toje tarmėje, kur ji pasitaiko, plačiai tebevartojamas prielinksnis *piẽ*, greičiausiai davęs postpoziciją *-p(i)*.

Po šių trumpų pastabų dėl adesyvo reikšmės, kilmės ir darybos iškyla mums čia tuo tarpu labiausiai rūpimi klausimai: koks yra šio linksnio santykis su prieveiksmiais ir kuriuo mastu adesyvas yra suprieveiksmėjęs dabartinėje lietuvių kalboje?

Atsakymo į šiuos klausimus reikia ieškoti pačioje adesyvo vartosenoje. Visų pirma reikia pasakyti, kad Gervėčių, Lazūnų ir Zietelos tarmėse adesyvas tebėra išlikęs vienaskaitos linksniavimo sistemoje, o įvardžių vartojamos ir daugiskaitos adesyvo formos. Taigi šio linksnio formų čia nieku būdu negalima laikyti prieveiksmiais, ypač todėl, kad jos plačiai vartojamos net su derinamaisiais pažyminiais, kurie dar labiau paryškina adesyvo kaip linksnio reikšmę, pvz.: *savámp rōdnamp bočiùlip* Zt, *táip mergáip* ib, *svetímáip momáip* ib. Tačiau net Zieteloje, kur vienaskaitos adesyvo formos fonetiškai geriausiai išlikusios, jo daugiskaitinių formų, išskyrus įvardines, nebėra. Daugiskaitos adesyvo funkcijas čia, kaip ir kitose tarmėse, yra perėmęs inesyvas.

Visa tai aiškiai rodo, kad adesyvas minėtose tarmėse yra nykstantis linksnis, koks jis yra buvęs ir XVI a. raštuose. Adesyvo formų nykimas tai nėra tas pats, kas jų prieveiksmėjimas. Jeigu tatai būtų tapatūs reiškiniai, tai tose tarmėse, kur adesyvas išnykęs, turėtume daugybę adesyvinių prieveiksmių. O iš tikrųjų to nėra. Net rytinių dzūkų tarmėse (pvz., Dieveniškėse), kur adesyvas veikiausiai bus išnykęs vėliau, negu kitur, adesyvinių prieveiksmių nepaprastai maža — vos vienas kitas.

Vadinasi, adesyvas daugiau linkęs į visišką nykimą, negu į prieveiksmėjimą. Svarbiausioji priežastis, sukelianti adesyvo (kaip ir kitų postpozicinių linksnių: *iliatyvo, aliatyvo*) nykimą, yra buvusi ir tebėra ši: prielinksnių reikšmių ir funkcijų turtėjimas ir vis didesnis prielinksninių konstrukcijų įsigalėjimas.

Tokiu būdu matyti, kad adesyvas, kilęs iš polinksninės konstrukcijos, kuri turėjo būti būdinga dar ikirašytiniam lietuvių kalbos istorijos periodui, nebegalėdamas atsilaikyti prieš prielinksnines konstrukcijas, palaipsniui nyko kaip linksnis. Jo funkcijas perėmė prielinksninės konstrukcijos.

Šiandien adesyvo nykimas tiek toli yra pažengęs, kad kai kuriose tarmėse nėra likę šio linksnio (bent su postpozicija *-p(i)*) nė pėdsakų, net

²⁷ P. A r u m a a, Litauische mundartliche Texte aus der Wilnaer Gegend mit grammatischen Anmerkungen, Dorpat, 1930, p. 57.

nė vienos suprieveiksmėjusios jo formos. Toks pat, galima sakyti, adesyvo likimas ir literatūrinėje kalboje. Jau vien tai visu ryškumu rodo, kad adesyvo raidai būdingas ne tiek prieveiksmėjimas, kiek nykimas.

Tik nepaprastai retais atvejais galima aptikti vieną kitą daiktavardinį adesyvo kilmės prieveiksmį tiek tose tarmėse, kur šis linksnis jau seniai miręs, tiek literatūrinėje kalboje, pvz.: *galiep* „galop“ (*Ant galiep galo atėjo* Užv.), *galyp* „t. p.“ LKZ „G“, *naktiep* (*Dieną dienop nuo griautuvų virsta mūrai ir bokštai, Naktį naktiep rausia žemę griaušančios minos, kaip kurmiai* AMickKonr(MPut) 50.), *namiep(i)* Rž, *šaliep* JbL 102, *šalip* ib, LKZ „G“, TZ V 130, Llkž, Rž, TPrg, LzPR.

Sie negausūs adesyviniai prieveiksmai pačioje vartosenoje dažniau atlieka aliatyvinių prieveiksmių funkciją (*galiep*, *galyp* — vietoj *galóp*, plg. taip pat *nāktį naktiep* šalia *diēnā dienóp*). Toks funkcijos pakitimas kaip tik ir liudija tą adesyvo raidos fazę, kai kalbančiojo sąmonėje visiškai išblukusi jo kaip linksnio reikšmė. Tiktai visišku adesyvo ir aliatyvo reikšmės nejautimu paaiškinama čia vartoseną tokių neįprastų, dirbtinių junginių, kaip *diēnā dienóp*, *nāktį naktiep*, kuriais „Konrado Valenrodo“ vertėjas nori suteikti vertimo kalbai archaiškumo koloritą.

4. Einamasis pašalio vietininkas (aliatyvas)

Šis linksnis (turint galvoje daiktavardį) rodo asmenį ar daiktą, prie kurių artėjama, einama, slenkama, judama, kryptama. Aliatyvu senuosiuose raštuose eina tokios formos, kaip *tėvop*, *motinosp*, *žemėsp*, *sūnausp*, *seseresp* ir t. t. Taigi aliatyvas, kaip ir adesyvas, sudarytas su postpozicija *-p* (< *-pi* < *-pie*)²⁸, tik ji čia prisišliejusi prie kito linksnio, būtent kilmininko (tiek vienaskaitos, tiek daugiskaitos) formų.

Aliatyvo daugiskaitos formos, prieš postpoziciją *-p(i)* yra išlaikiusios nosinį priebalsį (*m*). Iš to matyti, kad šis linksnis susidaręs tada, kai daugiskaitos kilmininko galūnėje tebebuvo *-n*. Bet vien tai nėra kokio ypatingai didelio aliatyvų senumo požymis, nes iš tikrųjų daugiskaitos kilmininko galūnėje nosinis garsas *-n* dar yra buvęs palyginti ne taip seniai. Tikrai didelę aliatyvo senovę rodo kirčiavimas tokių jo vienaskaitos formų, kaip *miškóp*, *namóp*, *stalóp*, kur išlaikytas kirtis galūnėje. Tokių (senovinio galūninio kirčiavimo) daiktavardžių, kaip *miškas*, *nāmas*, *stālas*, kilmininkai dabar kirčiuojami šaknyje (*miško*, *nāmo*, *stālo*). Vadinasi, aliatyvai *miškóp*, *namóp*, *stalóp* padaryti iš vienaskaitos kilmininkų dar prieš kirčio atitraukimą šiose formose nuo galūnės į šaknį, t. y. dar priešistoriniais laikais, anksčiau, negu vyko kirčio šokinėjimas iš šaknies į galūnę pagal žinomąjį Sosiuro-Fortunatovo dėsni.

Tiek XVI–XVII a. raštuose, tiek tose šių dienų tarmėse, kurios tebeturi adesyvą, daiktavardžių aliatyvas yra silpniausiai išlikęs linksnis iš visų vietininkų.

²⁸ Gervėčių tarmėje, kaip jau minėta, aliatyvas sudarytas iš kilmininko ir postpozicijos *-k*, pvz.: *Aš žadu nueiti Sturliók, Galiniók, Misiuliók* (pas Šturlj, Galinj, Misiulj).

Be minėtosios prielinksnininių konstrukcijų konkurencijos, reikia išskirti ir fonetinius veiksnius, galėjusius pagreitinėti *-pi* linksnių (aliatyvo ir adesyvo) nykimą. Tokie fonetiškai į literatūrinę kalbą „išversti“ Lazūnų tarmės pasakymai, kaip *aš atvedžiau tavęs verši, pridėjau ausį žolės, lokys dabėgo ūpės, viena merga ūtarija kitos, grįžti savop sūnaūs*, rodo, kad formų *tavęs, žolės, ūpės, kitos, sūnaūs* po garso *-s* yra nukritusi postpozicija *-p(i)*. Vadinasi, čia iš esmės likę tik pirmieji aliatyvo dėmenys — kilmininko formos. Postpozicinį *-p* Lazūnų tarmėje paprastai išlaiko tokie aliatyvai, kurių pirmojo dėmens (išreikšto kilmininko linksniu) gale nėra garso *-s*. Tokiu būdu pačioje Lazūnų tarmėje iškyla nepaprastai svarbus fonetinis veiksnys, rodantis, kodėl daugelyje kitų tarmių aliatyvas (taip pat ir kitas su postpozicija *-p(i)* sudaromas linksnis — adesyvas) jau palyginti seniai galėjo išnykti, nors dar XVI—XVII a. raštuose šie linksniai buvo gana gajūs. Dėl fonetinių priežasčių (greičiausiai dėl tarimo patogumo) nukrinta *-p* (*<-pi <-pie*) po garso *-s* aliatyve, o vėliau ir po garso *-m* (*vaikump, manimp, didžiamp*) aliatyve ir adesyve. Nukritus postpoziciniam *-p*, sintaksiškai šie linksniai tampa dviprasmiški, daugiaprasmiški arba net visai nesuprantami. O kalboje to negali būti, joje negali išsilaikyti tokios formos, kurios aptemdo mintį ar yra nesuprantamos. Taigi dėl fonetinių veiksnų sutrumpėjusios ir tokiu būdu sintaksinio ryškumo netekusios aliatyvo ir adesyvo formos galėjo iš kalbos pasitraukti ir užleisti vietą ekspresyvesnėms formoms ir konstrukcijoms. Savaime suprantama, kad tokios formos negalėjo ir suprieveiksmėti.

Todėl neatsitiktinai raštų kalboje ir tose tarmėse, kur postpozicijos *-p(i)* linksniai seniai mirę, pasitaikančios suprieveiksmėjusios aliatyvo formos prieš postpozicinį *-p* dažniausiai turi balsį: *amžinóp, atgalióp, atpakalióp, geróp, namóp, vakaróp* ir t. t. Įdomu tai, kad aliatyvinė (einamoji pašalio) prieveiksmių reikšmė dabartinėje kalboje yra gajesnė už adesyvinę (esamąją pašalio) reikšmę, todėl net tokie adesyvo kilmės prieveiksmai, kaip *galiep, galyp, naktiep, namiep(i), šaliep, šalip* dažniau atlieka aliatyvinių prieveiksmių funkciją. Vadinasi, ir taip jau negausios suprieveiksmėjusio adesyvo liekanos funkcionaliai neskiriamos nuo aliatyvinių prieveiksmių, todėl šių dienų raštų kalboje ir tarmėse (išskyrus pačių rytinių dzūkų ir Zietelos saleles) baigia mirti net adesyviniai prieveiksmai, nekalbant jau apie patį adesyvą kaip linksnį, kuris seniai miręs.

Priešingai, aliatyviniai prieveiksmai (nors pats aliatyvas kaip linksnis silpniausiai išlikęs net minėtose lietuviškai kalbančiose salelėse) rodo kiek didesnę gajumą ir truputį plačiau ir dažniau vartojami tiek raštų kalboje, tiek tarmėse, kur postpozicijos *-p(i)* linksniai jau mirę, pvz.: *dangospi* „į dangų, dangauspi“ (*Ir lietuvis nešaukias d a n g o s p i*... LGR 270.), *dienóp* „dienon“ (*Dieną d i e n o p* nuo griautuvų virsta mūrai ir bokštai... AMickKonr(MPut) 50.), *dievóp* (*Kitur per kaimus perėjo, šaukdamas d i e v o p* geros valios katalikus, pusiau kunigiškai apsirengęs vyras, renkąs aukas katedros varpams įtaisyti CvR VIII 191.), *galópi* „į galą, į pa-
baigą, pagaliau“ (*iš pradžių balsas eina iš reto, paskui greityn ir g a l o p i* be galo greitai Blv. Tartumbei tyruose vėjas, [Valteris] turi bastytis pa-

sauly, Smurtaut, žudyti *galopi* žūti mirtim išdaviko AMickKonr (MPut) 55.), *galóp* „t. p.“ (Jau viskas eina *galop* Jb. Jijė, gaspadinė, *galop* varo mane, t. y. stramužija, muštravoja J. Karas kaip karas, o maras, kaip nori taip suk — baisiau kaip karas, — *galop* ištare seniausiasis zimago-ras Gud-GuzB I 19. *Galop*, jei visi augalai būtų lygūs, tai kas gi juos apgintų nuo kaitros, nuo audros, nuo šiaurės vėjo?.. VnIU 90.), *mirčióp* „mirtinai“ Llkž, *mirióp* „t. p.“ (O kas jau pradeda girtuokliauti, tasai dau-giausia ir *miri op* nusigeria SimnA 146.), *myrióp* (nušalti, pasmerkti) Llkž, *namópi* „namō“ (Grižk *namopi* sutemoj LGR 168. Grižk, medžiok-li, *namopi*... AMickKonr (MPut) 47.), *namóp* „t. y.“ Llkž, *pavakarióp* „į pavakarę“ Llkž (*Pavakari op* koridoriuje triukšmas truputį nuš-čiuvo, vien tik prižiūrėtojos laksto, juokiasi, raktais žvangina ŽR III 307.), *pavakaróp* „t. p.“ ŽR I 117, *pavasarióp* „į pavasarį“ Rž, Llkž, ŽR IV 48, MontvR 13, CvR VII 34 (Sargaliojusi žiemą Monika *pavasari op* su-gijo, bet po naujo, ketvirto iš eilės, alpulio ji atkrito ir daugiau nebeper-žengė namų slenkščio CvR VIII 234.), *rytóp* „į rytą“ Rž, *rudenióp* „į rudenį“ ib, Llkž, ŽR II 251, IV 74, CvR VII 38, VIII 56, 138, 201, IX 154, BlnR 42, MPutA II 15, VnIU 164 (*Rudeni op*, prasidėjus gruodams, į virtuvę susigrūdo daiktai ir žmonės, šaltesnėmis dienomis kovodami dėl pirmos vietos prie ugnelės CvR II 113), *rudenóp* „t. p.“ Llkž, ŽR I 262, III 247, IV 375, 410 (Vasara buvo karšta ir sausa; bet *ruden op* linkui, kaip dienele per šmotą jau patrupėjo, tuomet ir lytus tankiau lankytis pradėjo ŽR II 228.), *vakaróp* „į vakarą“ Llkž, Rž, ŽR I 239, II 480, CvR III 125, VI 272, IX 73, VnIU 17, 121, MPutA III 35, Gud-GuzB II 162, Kpn (Tlpr 99) (*Dabar vakar op* manęs telauk... parvešiu ką norint nuo matušės ŽR I 226.), *vasaróp* „labiau į vasarą“ (Vis jau *vasar op*, vis jau nebe taip šalta, kaip žiemą Llkž. jau... didžiau *vasar op* linkuo, vienok pavaka-rėlis toks pat gražus ir tykus ŽR I 194.), *velnióp* „po velnių“ Llkž, TDėdės 84, ŽR I 249, Gud-GuzB I 120 (O dabar, ponas, — keliaukite! Traukitės *velni op*! Girdite?! CvR VIII 191.), *žiemóp* „į žiemą“ Llkž.

Kaip rodo pavyzdžiai, aliatyviniai prieveiksmai daugiau aptinkami grožinės literatūros kūrinių kalboje. Jų vartoseną čia dažniausiai motyvuota stilistiškai ar ritmomelodiškai. Kartais grožinės literatūros kūrėjas, norėdamas suteikti kalbai archaiškumo atspalvį, nesitenkina savo epochos literatūrinėje kalboje esamais aliatyviniais prieveiksmais ir pavartoja vie-ną kitą aliatyvo kaip linksnio formą. Pavyzdžiui, V. Mykolaitis-Putinas, versdamas A. Mickevičiaus „Konradą Valenrodą“, vaidilos apsakymo kalbą, be aliatyvinių prieveiksnių *galopi*, *namopi*²⁹, pajvairina dar ir tokiais ar-chaizmais, kaip *kalnop* „į kalną“ (Vos tik saulė tekėjo, aidi pagrunda ka-nopos, Ryto migloje dvieje skuba *kalnop* raitininku AMickKonr (MPut) 54.), *kiemopi* „į kiemą“ (Dūmai trenkė į rūmą, mes išbėgom *kiemopi* ib 45.) ir kt.

Šitaip specialioje konteksto vietoje ir specialiu kūrėjo sumanymu kū-rybiškai atgaivintos mirusios formos, žinoma, nevirsta prieveiksmais. Jos

²⁹ Vertėjas ir šiuos prieveiksnius tarsi nori nuspalvinti dar archaiškiau, palikdamas gale -i.

kartu su tokiais XVI—XVII a. raštų kalbos aliatyvais, kaip *galybėsp, intai-symop, išganymop, keliop, prisakymopi, pulkop, skaitytojoj, stalop, sū-nauspi, tėvapi* (= *tėvopi*), *žodžiop* ir t. t., yra ne kas kita, kaip daiktavardžiai. Vadinasi, aliatyvų taip pat tik nedidelė palyginti dalis yra išvirtusirieveiksmiais.

Nors aliatyviniairieveiksmiai ir pasirodė kiek gajesni už adesyvinius, vis dėlto ir jie nesudaro jokio patvaresnio ir produktyvesnio tipo, kuriuo remiantis būtų galima išvesti naujų žodžių. Jau patys pavyzdžiai parodė, kad beveik kiekvienas aliatyvinisrieveiksmis lengvai pakeičiamas kitomis kalbos priemonėmis, ypač prielinksnio *į* ir galininko konstrukcija. Tuo ir aiškintinas menkas jų paplitimas dabartinėje kalboje.

Prie daiktavardinių vienaskaitos aliatyvo kilmėsrieveiksmių savo daryba ir semantika labai priartėja būdvardiniai, todėl jie čia ir minėtini šalia pirmųjų. Būdvardiniai šio tipo dariniai dabartinėje kalboje dar rečiau pasitaiko, negu daiktavardiniai, ir jie taip pat dažniausiai traukiasi iš aktyviosios žodyno atsargos, užleisdami vietą plačiau vartojamiemsrieveiksmiams. Jau patys jų pavyzdžiai: *amžinóp* „amžinai“ (*Tas žmogus... atsigulęs ir užmigęs a m ž i n o p* LC 1884, 1.), *atgalióp* „atgal“ (*Atgrįžki veidą a t g a l i o p* rš., *a t g a l i o p* pašlijo AMickKonr(MPut) 39.), *atpakalióp* „t. p.“ (*Eik a t p a k a l i ó p į namus* Skdv.), *geróp* „į gera, geryn“ Dv, *ilgainop* „ilgainiui“ srš, rodo, jog tai irgi yra ne kas kita, kaip praeities epochų liekanos. Jie sudaryti iš būdvardžio (galimas daiktas, substantyvuoto) kilmininko formos ir postpozicinio *-p*: *amžinóp* (: *ámžinas, -à*), *atgalióp* (: *ātgalias, -ià*), *atpakalióp* (: *ātpakalias, -ià*), *geróp* (: *gēras, -à*).

Iš jų išsiskiria kiek tiksliai *ilgainop*. Šalia jo dabartinėje kalboje nėra atitinkamo būdvardžio **ilgainas, -a*, ir tik spėjant galima teigti tokį būdvardį kalboje kadaise buvus.

Apibendrinti vienaskaitos vietininkųrieveiksmėjimo analizę, kurioje buvo paliesta jų reikšmė, daryba, vartosena, santykis surieveiksmiais,rieveiksmėjimo procesas, taip patrieveiksmėjimo rezultatų — pačių vietininkiniųrieveiksmių reikšmė, daryba bei vartosena, mums padės žemiau duodamos išdavos.

1. Nors kai kurių kalbos dalių (pavyzdžiui, daiktavardžių) vietininkai savo reikšmėmis ir sintaksine funkcija ir labai priartėja prierieveiksmių, tačiau pats vietininkųrieveiksmėjimo procesas dabartinėje lietuvių kalboje nėra aktyvus. Tokiu būdu dabar pasitaikantys vietininkiniai (ypač adesyviniai, aliatyviniai ir iliatyviniai)rieveiksmiai dažniausiai yra praeities epochų kalbinio vystymosi padaras.

2. Dabartinėje lietuvių kalboje yra dvejopos kilmės ir morfologinės sudėties inesyvų: postpozicinių ir nepostpozicinių. Postpozicinių inesyvų formavimosi pradžioje postpozicijos funkciją ėjo **en*. Ši postpozicija ilgainiui visiškai susiliejo su pačiu linksniu ir aptrupėjo arba nukrito. Iš abiejų tų inesyvų dabartinės kalbos linksniavimo sistemoje tėra įsigalėjęs postpozicinis inesyvas. Lengviau ir veikiau suprieveiksmėja postpoziciniai inesyvai tokių daiktavardžių, kuriais reiškiamos daugiau apibendrintos, abst-

rahuotos vietos-erdves ar laiko sąvokos, plg.rieveiksmius: *vakarè, laukè, orè, rytój (<rytòje), aplinkój „aplink“, apičiupoj „patamsy, apsigraibinė-jant“, (intimpōj) (itimpōj) „be pērstojo“, apačičōj, palaidžičōj „polaidyje“, pradžičōj, dešinēj, draugēj, kairēj, savējè „savųjų, artimųjų tarpe“, bāsiadutēj, vienōmarškinēj, vienōplaukēj, šalyjè „šalia“, vidujè, viršujè. Šiaipjau postpozicinio inesyvo galūnės nėra linkusios virstirieveiksmių daromaisiais formantais.*

3. Jau žilojoje senovėje iš linksniavimo sistemos iškritusio nepostpozicinio inesyvo galūnė *-ie* žemaičių tarmėje rodo tam tikrą tendenciją virstirieveiksmių daromuojų formantu, aprėpiančiu ne tik daiktavardinius, bet ir būdvardinius, įvardinius ir dalyvinius vedinius (*ankstiè, artiè, namiè, toliè, šáltie, šiokie, dūlkantie...*). Šalia formanto *-ie* minėtinas ir kitas (iš nepostpozicinio inesyvo galūnės kilęs) formantas — *-i* (plg.: *ankstì, artì, toli*), visiškai negajus ir ne produktyvus, išlikęs vos keliose, bet užtat nepaprastai plačiai ir intensyviai vartojamose formose.

4. XVI—XVII a. raštų kalboje, taip pat šių dienų rytų aukštaičių tarmėse linksniavimo sistemoje tvirtai laikosi vienaskaitos iliatyvas, kilęs iš vienaskaitos galininko ir postpozicijos. Nemaža iliatyvo formų vartojama ir dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje. Jų visų nėra jokio pagrindo laikyti suprieveiksmėjusiomis. Tiek visose lietuvių kalbos tarmėse, tiek literatūrinėje kalboje suprieveiksmėjusios tėra negausios iliatyvo formos, paprastai tokios, kuriomis pasakomi labiausiai apibendrinti ir abstrahuoti vietos-erdvės santykiai ar veiksmo būsenos būdas, plg.: *laūkañ, orañ, dešinēñ, kairēñ, draugēñ, tiesēñ „dešinēn“, žēmēñ „žemyn, ant žemės“, šaliñ, viduñ, viršuñ, liñkañ, aplinkun, atgaliōñ, atsavōñ „atskirai“, įrēdin „laiku, vietoje, kaip reikiant“, pāskuñ.*

5. Iliatyvas lietuvių kalbos istorijoje ne tiekrieveiksmėja, kiek nyksta. Abi šias tendencijas (iliatyvųrieveiksmėjimą ir jų nykimą) galima aiškiai įžiūrėti ir dabartinėje kalboje. Tiriant iliatyvų raidą, nieku būdu negalima tų tendencijų suprakti.

6. Iliatyvų vartoseną grožinės literatūros kūrinių kalboje motyvuota stilistiškai: iliatyvai (šalia prielinksnio *į* ir galininko konstrukcijų) praplečia gramatinės sinonimikos galimumus grožinės literatūros kūrinių kalboje, pagausina ritmomelodines priemones eiliuotinėje poezijos kalboje, taip pat suteikia vietinio kolorito kūrinio veikėjų kalbai.

7. Rytinių džuų ir Zietelos lietuviškai kalbančiose salelėse silpniau ar stipriau tebėra išlikę linksniavimo sistemoje du postpozicijos *-p(i)* linksniai: adesyvas ir aliatyvas. Šių linksnių raidai taip pat daug būdingesnis visiškas nykimas, negurieveiksmėjimas. Jų nykimas aiškintinas prielinksninių konstrukcijų įsigalėjimu.

8. Kai kuriose tarmėse (o kartu ir literatūrinėje kalboje) adesyvo nykimas tiek toli yra pažengęs, kad šio linksnio (bent su postpozicija *-p(i)*) nėra likę nė pėdsakų. Jeigu adesyvo neturinčiose tarmėse ir šiuolaikinėje grožinės literatūros kūrinių kalboje kartais ir pavartojamas vienas kitas adesyvinisrieveiksmis (*naktiep, šaliep, šalip, galiep*), tai paprastai jų funkcija sumaišoma su aliatyviniųrieveiksmių funkcija.

9. Aliatyvas iš visų vietininkų yra silpniausiai išlikęs linksnis. Tačiau patys aliatyviniairieveiksmiai rodo didesnį gajumą ir plačiau bei dažniau vartojami tiek raštų kalboje, tiek tarmėse. Jų yra daiktavardinių (*galóp, mirióp, namóp, pavasarióp, vakaróp...*) ir būdvardinių (*amžinóp, atgalióp, atpakalióp...*).

10. Ypač didelę aliatyvų senovę rodo kirčiavimas tokių jo vienaskaitos formų, kaip *miškóp, namóp, stalóp*, kur išlaikytas kirtis galūnėje. Tokių senovinio galūninio kirčiavimo daiktavardžių, kaip *miškas, nāmas, stālas* kilmininkai dabar kirčiuojami šaknyje (*mīško, nāmo, stālo*). Vadinasi, aliatyvai iš tų daiktavardžių kilmininkų padaryti dar prieš kirčio atitraukimą juose nuo galūnės į šaknį, t. y. priešistoriniais laikais.

К ВОПРОСУ АДВЕРБИАЛИЗАЦИИ МЕСТНЫХ ПАДЕЖЕЙ ЕДИНСТВЕННОГО ЧИСЛА

К. УЛЬВИДАС

Резюме

1. В статье рассматривается соотношение инессива, иллатива, адессива и аллатива с наречиями, адвербиализация этих падежей, а также значение, образование и употребление наречий, возникших из этих падежей.

2. Хотя местные падежи ед. ч. некоторых частей речи (напр., имени существительного) очень близки по своей семантике и синтаксической функции к наречиям, все же процесс адвербиализации этих падежей в современном литовском языке нельзя считать активным. Наличествующие в современном языке наречия, соотносительные с местными падежами ед. ч. (особенно адессивные, аллативные и иллативные), как правило, унаследованы из прошлого.

3. В современном литовском языке имеются два рода инессива, различающиеся по своему происхождению и морфологическому составу, а именно: инессив с послелогом и без него. В начальных фазах образования инессива с послелогом в функции послелога выступало **en*, которое с течением времени слилось с именем, деформировалось или же отпало. В системе склонения современного литовского языка сохранился только инессив с послелогом. Чаще и легче адвербиализуются инессивы с послелогом, образованные от имен существительных и выражающие обобщенные пространственные и временные отношения или же обозначающие образ действия, ср. наречия: *vakarē* «вечером», *laukē* «на дворе, на улице, на воздухе», *orē* «то же», *rytój* (<*rytójė*) «завтра», *aplinkōj* «кругом, вокруг», *apičiūpōj* «ощупью», *intimpōj* (*itimpōj*) «беспрестанно», *apačiōj* «внизу», *palaidžiōj* «во время оттепели», *pradžiojė* «вначале», *dešinėj* «направо», *draugėj* «вместе», *kairėj* «налево», *savėjė* «в своем кругу», *bāsiūtėj* «на босу ногу», *vienōmarškinėj* «в одной рубашке», *vienōplaukėj* «с непокрытой головой», *šalyjė* «рядом», *vidujė* «внутри», *viršujė* «вверху». Вообще же окончания инессива с послелогом не превращаются в словообразовательные форманты наречий.

3. Окончание *-ie*, свойственное инессиву без послелога, выпавшему из системы склонения еще в глубокой древности, сохраняется в жямайтском диалекте, где оно проявляет некоторую тенденцию к превращению в словообразовательный формант наречий, соотносительных не только с именами существительными, но и с прилагательными, местоимениями и причастиями, напр.: *ankstiē* «рано», *artiē* «близко», *namīē* «дома», *tolīē* «далеко», *šaltīē* «когда холодно», *šiōkiē* «при такой (плохой) погоде», *dūlkanīē* «когда пыль», *lynantīē* «во время дождя», *pašalusīē* «когда подморозило», ср. также словосочетания *tōkie dārganotīē* «в слякоть, в непогоду», *tōkie blaūzd-laužotīē* «когда слабо подморозило и ноги уходят в грязь (т. е. можно сломать ногу)».

Наряду с формантом *-ie*, следует упомянуть и формант *-i*, происшедший также из окончания инессива без послелога, напр.: *ankstī* «рано», *artī* «близко», *tolī* «далеко».

Формант *-i* является очень непродуктивным, он сохранился лишь в нескольких наречиях, но эти наречия выделяются исключительной употребительностью и распространенностью в литовском языке.

4. В письменных памятниках XVI—XVII вв., а также и в современных восточноаукштайтских диалектах в системе склонения сохраняется иллатив ед. ч., возникший из винительного падежа ед. ч. и послелога, форма которого до сих пор не является твердо установленной (одни исследователи указывают на существование послелога *a*, другие — *ai*, третьи — *na*). Формы иллатива часто встречаются и в современном литовском литературном языке, а особенно в языке художественной литературы. Нет никакого основания считать все эти формы наречиями. Как в диалектах, так и в литературном языке только немногочисленные формы иллатива превратились в наречия. Адвербиализуются, как правило, лишь те отыменные формы иллатива, которые выражают наиболее обобщенные пространственные отношения или обозначают образ действия или состояния, напр.: *laũkaĩ* «на двор, вон», *oraĩ* «на воздух», *dešinẽn* «направо (идти)», *kairẽn* «налево», *tiesẽn* «направо», *žemẽn* «на землю, о землю», *šaliĩ* «в сторону; прочь, долой», *viduĩ* «внутри», *viršuĩ* «вверх», *liũkaĩ* «по направлению», *aplĩkun* «вокруг, кругом», *atgaliõn* «обратно», *atsavõn* «отдельно», *ĩrẽdin* «уместно, во-время, как следует», *pãskuĩ* «следом, вслед; после».

5. Если иметь в виду литовский язык в целом, то иллатив постепенно отмирает и только в немногих случаях переходит в наречия. Обе эти тенденции (адвербиализация иллатива и его отмирание) наблюдаются и в современном литовском языке. Эти тенденции следует четко различать при исследовании развития иллатива.

6. Употребление форм иллатива в языке художественной литературы стилистически обоснованно: заменяя конструкцию предлога *ĩ* и винительного падежа, иллатив расширяет возможности грамматической синонимии в языке художественных произведений, обогащает ритмомелодические средства стихотворного языка и придает местный колорит речи персонажей.

7. В восточнодзукском диалекте и в литовском говоре *р*-на Дятлово (Зетяла) Белорусской ССР сохраняются в системе склонения два падежа с послелогом *-p(i)*: адессив и аллатив. Эти формы как и формы иллатива, скорее отмирают, чем адвербиализуются. Они постепенно вытесняются предложными конструкциями.

8. В литературном языке и в ряде диалектов адессив с послелогом *-p(i)* полностью утрачен. Здесь иногда встречаются наречия с окаменелым окончанием адессива, однако эти образования часто имеют значение аллатива (ср. употребление форм адессива *galiep*, *galyp* в аллативном значении, вместо *galõp* «наконец»).

9. Из всех местных падежей хуже всего сохраняется аллатив. Однако сами наречия, возникшие из форм аллатива, устойчивы и употребительны как в письменном языке, так и в диалектах. Одни наречия этого типа соотносительны с именами существительными (*galõp* «к концу, наконец», *miriõp* «на смерть», *nomõp* «домой», *pavasariõp* «к весне», *vakarõp* «под вечер»), другие — с прилагательными (*amžinõp* «на вечно», *atgaliõp* «назад», *atpakaliõp* «то же»).

10. Местные падежи с послелогом, как и наречия, происшедшие от этих падежей, являются архаичными фактами языка. Особенно архаичным следует считать ударение таких отыменных аллативов, как *miškõp* «к лесу», *stalõp* «к столу», а вместе с тем и таких аллативных наречий, как *galõp* «к концу, наконец», *namõp* «к дому». Как известно, аллатив ед. ч. образовался путем слияния послелога *-p(i)* с формой родительного падежа ед. ч. Формы родительного падежа ед. ч. древних окситонов в современном литовском языке ударяются не на окончании, а на первом слоге, напр.: *miško* «леса», *stalo* «стола», *galo* «конца», *namo* «дома». Из этого видно, что аллатив образовался еще до того, как ударение в упомянутых формах было отодвинуто с окончания на корень (т. е. на первый слог). Передвижение ударения с окончания произошло в глубокой древности, еще до начала действия известного закона Сосюра-Фортулатова — до передвижения (при определенных условиях) ударения с корня на окончание.